

Criticism Directed To Aisha

İlhan ALTAŞ*

Abdulahap ÖZSOY**

Abstract

The Companions (Şahāba) understood, from the very beginning of Islam, that it is possible to be happy in this world and in the world to come (āk̄hira) only by totally keeping up with the Qurʾān and the Prophet (pbuh). Therefore, they always strived to preserve the ḥadīths they learnt from the Prophet in the best way possible. As part of this striving, there were those among them committing themselves to correct the problems emerging in the reported narrations. Being one of these people, ‘A’iṣḥa meticulously tried to fix the inaccuracy she detected in the narrations reported to transmit them to the next generations. In this context, it can be stated that these activities of ‘A’iṣḥa functioned as a key stone in Islamic criticism mentality. When the works related to ‘A’iṣḥa are considered, it is seen that only the criticism ‘A’iṣḥa directed to the Companions is addressed. However, in compliance with the unity principle, reaching reliable information by reading about any subject or anyone can only be possible through discussing the related person or subject in all aspects. In this sense, we have favoured to prepare this study addressing the detection of all the warnings, criticism and claims directed to ‘A’iṣḥa to study and analyse her profile in the most reliable way.

Keywords: Ḥadīth, Şahābah, ‘A’iṣḥa, Disapprobation, Criticism.

* Res. Assist, University of Kafkas, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Hadith, Kars, Turkey.

Arş. Gör. , Kafkas Üniversitesi, İlâhiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Kars, Türkiye.

ilhan.altas@outlook.com ORCID 0000-0003-3936-2925

** Assoc. Prof. Dr. , University of Atatürk, Faculty of Theology, Department of Basic Islamic Sciences, Branch of Hadith, Erzurum, Turkey.

Doç. Dr. , Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Hadis Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye.

avozsoy@atauni.edu.tr ORCID 0000-0001-7408-5519

***Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalında “Hz. Âişe’ye Yöneltilen Eleştiriler” ismi ile 20.07.2017 tarihinde tamamlanan yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Type / Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 14 June / 14 Haziran 2022

Accepted / Kabul Tarihi: 20 June / 20 Haziran 2022

Published / Yayın Tarihi: 28 July / 28 Temmuz 2022

Volume / Cilt: 9; **Issue / Sayı:** 18; **Pages / Sayfa:** -629-659.

Suggested ISNAD Citation: İlhan Altaş, Abdulahap Özsoy, “Hz. Âişe’ye Yöneltilen Eleştiriler”, *Kafkas Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 9/18 (Temmuz- July 2022), 629-659.

www.dergipark.org.tr

Hz. Âişe'ye Yöneltilen Eleştiriler ***

İlhan ALTAŞ

Abdulahap ÖZSOY

Öz

İslamiyet'in ilk yıllarından itibaren dünya ve ahirette saadetin Kur'an ve Rasûlullah'a (s.a.s) tam ittiba ile mümkün olduğunu iyice kavrayan sahabe, Rasûlullah'tan (s.a.s) öğrenmiş oldukları hadisleri sağlam bir şekilde muhafaza etmeye gayret etmişlerdir. Bu gayrete matuf olarak sahabe arasında nakledilen rivayetlerde ortaya çıkan problemleri düzeltmeyi görev edinen isimler olmuştur. Bu isimlerden biri olan Hz. Âişe, özellikle sünneti sonraki nesillere ulaştırmak için aktarılan rivayetlerde gördüğü yanlışları büyük bir titizlikle düzeltmeye çalışmıştır. Bu bağlamda İslam tenkid zihniyetinin ortaya çıkmasında Hz. Âişe'nin bu faaliyetlerinin bir kilit taşı görevi üstlendiği söylenebilir. Hz. Âişe'yi konu edinen çalışmalara bakıldığında, genel olarak Hz. Âişe'nin sadece sahâbeye yönelttiği tenkidlerinin ele alındığı görülmektedir. Ancak bir konu veya şahıs hakkında yapılan okumalarda sağlıklı bilgi edinmek için bütünlük ilkesi gereğince ilgili konuyu veya şahsı bütün yönleriyle ele almak gerekmektedir. Hz. Âişe profilinin daha iyi okunması ve tahlil edilebilmesi için, Hz. Âişe'nin kendisine yöneltilen uyarıların, eleştirilerin ve iddiaların tespiti de son derece mühimdir. Bu makale, Hz. Âişe'ye yöneltilen bu eleştirileri konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Hz. Âişe, Tenkid, Eleştiri.

Giriş

Rasûlullah'ın (s.a.s.) kutlu görevinde destekçisi olan ashabı, kendilerine miras kalan sünneti korumak ve sağlam bir şekilde sonraki nesillere ulaştırmak için son derece titiz ve özveri ile hareket etmişlerdir.¹ Ancak birer beşer olmaları hasebiyle bazen dinî, siyasî ve içtimaî konularda yanılıya düşebilmişlerdir. Sahâbe arasında özellikle hadis rivayeti konusunda yanılıya düşen akranlarını tashih etmek görevini üstlenenler olmuştur. Bu görevin mümessilleri arasında Hz. Âişe (ö. 58/678) (r.ha) başta gelmektedir.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) sünnetini sonraki nesillere ulaştırmada sahâbe arasında Hz. Âişe'nin özel bir konumu olduğu kabul görmüş bir gerçektir. Tespit edilebildiği kadarıyla, Hz. Âişe hakkında yapılan çalışmalarda onun genellikle sahâbeye yönelik eleştirilerine dikkat çekildiği görülmektedir. Ancak Hz. Âişe'nin de -beşer olması hasebiyle- eleştirilere maruz kaldığı gözden kaçırılan bir nokta olmuştur. Onun İslâmî ilimlerdeki önemini ve konumunu doğru tahlil etmenin onu bütün yönleriyle okumakla mümkün olacağı hakikatinden hareketle Hz. Âişe'ye yöneltilen eleştirileri, tenkidleri ve iddiaları tespit ve değerlendirme amacı taşıyan bu çalışmamızın Hz. Âişe hakkında bütüncül bir okuma yapılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

¹ Geniş bilgi için bkz: Abdulahap Özsoy, *Hadis Tenkidi Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016).

Bu çalışmada Hz. Âişe'nin düştüğü iddia edilen yanlışlardan dolayı kendisine yapılan eleştiriler tespit edilmeye çalışılacaktır. Konunun sistematik bir şekilde ilerleyebilmesi için yöneltilen tenkidler; Hz. Âişe'nin ilmî hayatına yönelik eleştiriler ve siyasî hayatına yönelik eleştiriler şeklinde iki başlık altında verilecektir. Bunun hemen öncesinde ise, Hz. Âişe'ye bizzat Resûlullah (s.a.s.) tarafından yöneltilen uyarılar ve tashihler üzerinde durulacaktır. Ayrıca müsteşriklerin Hz. Âişe'ye yönelttikleri (ilmî gerçeklikten uzak hatta iftira mahiyetindeki) iddialardan bazılarını da işaret edilecektir. Hz. Âişe'ye Şîa tarafından yöneltilen eleştirilere ise bir başka çalışmada ele alınması uygun görüldüğünden bu çalışmada yer verilmeyecektir.

1. RASÛLULLAH'IN HZ. ÂİŞE'YE YÖNELİK UYARILARI VE TASHİHLERİ

Hz. Âişe'nin, Allah'ın dini insanlara tebliğ ve tebyin eden Rasûlullah (s.a.s) ile evli olması, Rasûlullah'ın (s.a.s) talim ve irşadını yakinen öğrenmesine vesile olmuştur. Hz. Âişe'nin hücrenin, Rasûlullah'ın (s.a.s) namaz kıldırmasının yanında ilmi ve irşadı sürdürdüğü mescide bitişik olması Hz. Âişe'nin burada gerçekleşen sohbetleri duyup öğrenmesine imkân sağlamıştır. Ancak o, anlatılan bir şeyi iyice duyamadığında onu Rasûlullah'a (s.a.s) sormaktan da çekinmemiştir.²

Hz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.s) anlamadığı veya gerekli gördüğü hususları sorarak anlamaya çalışmıştır. Bu sorulara karşılık Rasûlullah (s.a.s) ise ona en uygun şekilde cevap vererek onun meseleleri daha iyi anlamasını sağlamıştır. Ayrıca Rasûlullah (s.a.s), Hz. Âişe'nin bir hatasını, yanlışını gördüğü zaman da derhal müdahale ederek onu düzeltmiştir. Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'yi hangi durumlarda uyardığı veya hatasını tashih ettiğine yönelik bazı rivayetleri şöyle sıralamak mümkündür.³

1.1. Hayvanlara Karşı Şefkatli Olması İçin Uyarılması

Rasûlullah (s.a.s) bir yandan Müslümanlara Allah'ın şeriatini öğretirken diğer yandan da insanların birbirlerine karşı olduğu gibi kendilerine hizmet için yaratılan hayvanlara karşı da iyi davranılmasının gerektiğini hatırlatmıştır. Nakledildiğine göre Hz. Âişe'nin, hırçınlık eden inatçı bir deveyi ileri geri sürdüğünü gören Rasûlullah (s.a.s) ona: "Rıfkla, yumuşaklıkla davran! Çünkü yumuşaklık bir şeyde olduğunda ancak onu güzelleştirir, bir şeyde olmadığında da onu ancak çirkinleştirir." diye müdahale ederek kendisini ikaz etmiştir.⁴

² Süleyman Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, çev. Ömer Rıza Doğrul (İstanbul: Eser Neşriyat, 1978), 3/278.

³ Bu bölümdeki rivayetlerin büyük çoğunluğuna ulaşmada Nedvî'nin *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet* adlı eserinden istifade edilmiştir. Bkz: Nedvî, *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*, 3/279-283.

⁴ Ebû Abdillâh eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnaûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 42/238; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arâbî, trs), "Birr", 79.

1.2. Beddua Etmesinden Dolayı Uyarılması

Rivayete göre Rasûlullah’ın (s.a.s) yanına gelmek isteyen bir Yahudi huzura çıkınca “es-Selâmü aleyküm” yerine “Kahrolasın!” anlamına gelen ve selâm kelimesine yakın olan “es-Sâmü aleyküm” der. Buna karşılık olarak Rasûlullah da (s.a.s) yalnızca “Sana da” mukabelesinde bulunur. Üç defa gerçekleşen bu olayda en sonunda Hz. Âişe sabredemez ve Yahudi’ye “Siz kahrolasınız! Allah’ın gazabına uğrayasınız! Nasıl oluyor da Allah’ın selamından başka şeyle Allah’ın peygamberine hitab edebiliyorsun!” diye karşılık verir. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe’ye dönerek: “*Böyle konuşma! Allah kötü sözü sevmez! Onlar bize bir söz söylediler, biz de söylediklerini kendilerine iade ettik. Onların sözünden bize bir zarar gelmez. Fakat bizim mukabelemiz kıyamet gününe kadar onlardan ayrılmayacaktır*” buyurarak beddua etmesini hoş karşılamadığını dile getirir.⁵

Rasulullah’ın (s.a.s) Hz. Âişe’yi beddua konusunda uyardığına dair nakledilen bir başka rivayete göre birisi Hz. Âişe’ye ait olan bir şeyi çalmış, Hz. Âişe de ona beddua etmiştir. Bunu duyan Rasulullah (s.a.s) da “*Ey Âişe! Ona beddua etmen senin sevabını ve onun günahını azaltır*” buyurarak Hz. Âişe’yi daha dikkatli olması için uyarmıştır.⁶

1.3. Başkalarını Küçümsemesinden Dolayı Uyarılması

Rasûlullah (s.a.s), Hz. Âişe’yi bazı yanlış yorumları karşısında ciddi bir şekilde uyarılmış ve hatasını tekrarlamaması hususunda tembihlemiştir. Rivayete göre Hz. Safiyye (ö. 50/670 [?]) güzel bir kadın olmasının yanında boyu biraz kısaca olup soy olarak da Yahudi idi. Hz. Âişe, bir gün Rasûlullah’ın (s.a.s) yanında Hz. Safiyye’den bahsederken onun kısa boylu oluşuyla ilgili tahkir edici ifadeler kullanır. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) Hz. Âişe’ye hitaben: “*Sen öyle bir söz söyledin ki, bu sözü suyu tath olan bir denize karıştırırsak derhal acılaşırdı*” buyurarak kendisini açıkça uyarılmış ve hiç kimse hakkında bu tarz ifadeler asla kullanmaması gerektiğini belirtmiştir.⁷

Bir başka rivayette ise Rasûlullah’ın (s.a.s), Hz. Âişe’ye “*İşte bu senin yaptığın gıybettir, fasıklıktır!*” diyerek Hz. Safiyye hakkında böyle şeyler söylememesi için kendisini ciddi bir şekilde uyarmıştır.⁸

1.4. Yanlış Rüya Tabiri Üzerine Uyarılması

Rasûlullah (s.a.s), insanların sosyal hayatlarında karşılaştığı hiçbir şeyin kötü veya uğursuzluk olarak algılanmaması gerektiğini hatta rüyaların bile (olumsuz) yorumlanmamasını vurgulamaktadır.

⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 8/170, 41/381; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *el-Câmi’u’s-Sahîh*, thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsirunâsir (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 2001), “Edeb”, 35; Müslim, “Selâm”, 10.

⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 40/214; Süleymân b. el-Eş’as es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karabellî (Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Alemiyye, 2009), “Edeb”, 54.

⁷ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 40.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1990), 8/100; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/467; Ebû İsmâîl Muhammed b. İsmâîl Tirmizî, *Sünenü’t-Tirmizî*, thk. Beşşâr Avvâd Ma’rûf (Beyrut: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1998), “Menâkıb”, 64; Ahmed b. Yahyâ Belâzûrî, *Ensâbü’l-esrâf*, thk. Suheyl Zekkâr (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1996), 1/444.

Hiz. Âişe'den nakledilen rivayete göre Medine'de kocası tacir olan bir adam varmış. Bu adam, hanımı birçok kez hamile iken ticaret sebebiyle ondan ayrı kalırmış. Kadın da kocası yanından her ayrıldığında bir rüya görür, daha sonra (rüyasını yorumlaması için) Rasûlullah'a (s.a.s) anlatırmış. Rasûlullah (s.a.s) da her seferinde rüyayı olumlu yönde tabir eder kadını uğurlarmış. Ancak Rasûlullah'ın (s.a.s) evde olmadığı bir defasında aynı rüyayı gören kadın, tabiri için Rasûlullah'a (s.a.s) geldiğinde evde tek başına hazır bulunan Hiz. Âişe kadını dinleyip rüyasını olumsuz yönde tabir edince kadın oturup ağlamaya başlamış. Çok geçmeden eve dönen Rasûlullah (s.a.s): "*Bu kadının neyi var, ey Âişe?*" diye sorunca hadiseyi kendisine anlatan Hiz. Âişe'ye Rasûlullah (s.a.s): "*Bırak ey Âişe! Müslümana rüya tabir ettiğiniz zaman onu hayırla yorumlayın. Çünkü rüya, sahibinin yorumlamasına göre çıkar*" diyerek hem uyarılmış hem de tembihlemiştir.⁹

1.5. Yanlış Görüşlerinin Tashih Edilmesi

Rasûlullah'ın (s.a.s), Hiz. Âişe'nin yaptığı bazı yorumları tashih ettiği de görülmektedir. Rivayete göre Rasûlullah (s.a.s) bir konuşmasında: "*Hesaba çekilen kişi mutlaka azaba uğratılır!*" buyurmuştur. Bunun üzerine Hiz. Âişe: "Ey Allah'ın elçisi! Allah (c.c) '... Kendisine kolay hesap sorulacak'¹⁰ buyurmuyor mu?" diye sorar. Hiz. Âişe'nin bu sorusuna karşılık Rasûlullah (s.a.s): "*Bu senin dediğin arzıdır. Yoksa her kim ince hesaba çekilecek olursa, helâk olur*" şeklinde cevap vererek Hiz. Âişe'nin bu yorumunu tashih etmiştir.¹¹

Konuyla ilgili başka bir rivayet de şöyledir: Bir gün Rasûlullah (s.a.s) va'z esnasında "*İnsanlar kıyamet günü çırıl çıplak kalacaklar.*" diye buyurur. Rasûlullah'ın (s.a.s) bu sözünü anlayamayan Hiz. Âişe, Rasûlullah'a (s.a.s) gelerek "Ey Allah'ın elçisi! Kıyamet günü erkek kadın bir arada buldukları halde bunlar birbirlerini görmeyecekler mi?" diye sorunca Rasûlullah (s.a.s): "*Kıyamet öyle dehşetli bir gündür ki kimsenin kimseden haberi bile olmayacaktır*" buyurarak Hiz. Âişe'yi tashih ederek bu konudaki doğru bilgiyi öğrenmesini sağlamıştır.¹²

Rasûlullah'ın (s.a.s) Hiz. Âişe'yi tashihine dair bir başka rivayet ise şöyledir: Hiz. Âişe, akrabalarına iyilik eden, misafirlerine de ikramda bulunan cahiliye dönemi müşriklerinden Abdullah b. Cüd'ân'ın ahiretteki durumu hakkında Rasûlullah'a (s.a.s) şöyle sorar: "Ey Allah'ın elçisi! Abdullah b. Cüd'ân, cahiliye devrinde misafirlere ikramda bulunur, insanlara iyilik yapar, fakirlere de yardım ederdi. Onun bu iyilikleri kendisine bir fayda

⁹ Ebû Muhammed Abdullah Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî (el-Ma'rûf bi Süneni'd-Dârimî)*, thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî (Riyâd: Dâru'l-Muğni, 2000), "Rü'yâ", 13.

¹⁰ el-İnşikâk 84/8.

¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/52; Buhârî, "Tefsîr", 348; Ebû Hâtim Muhammed el-Bustî İbn Hibbân, *Sahihu İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâûd (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993), 16/269.

¹² Buhârî, "Rikâk", 45; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, *Kitâbu'l-Müctebâ el-ma'rufu bi's-Süneni's-Suğrâ*, nşr. Dâru't-Te'sîl, thk. Merkezü'l-Bühûs ve Takniyeti'l-Ma'lûmât (Kâhire, 2012), "Cenâiz", 118; Ebû Abdîllah Muhammed Hâkim en-Neysâbüri, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1990), 2/276.

sağlar mı?'. Bu soru karşısında Rasûlullah (s.a.s): "*Hayır, Âişe! Çünkü o bir gün bile Ey Rabbim! Kıyamet gününde bani başıyla niyazında bulunmadı*" şeklinde cevap vermiştir.¹³

Son olarak işaret edilmesi gerekli bir rivayet de şöyledir: Hz. Âişe Rasûlullah'a (s.a.s) "*Rablerine döneceklerinden ötürü yaptıklarını kalpleri titreyerek yapanlar*"¹⁴ ayetini okuduktan sonra 'Ey Allah'ın elçisi! Bu ayetten murad edilenler hayırsızlık eden, zina işleyen veya içki içtiği için Allah'tan korkanlar mıdır?' diye sorunca, Rasûlullah (s.a.s) cevaben: "*Hayır, Ebû Bekir'in kızı! Hayır, Sıddık'ın kızı! Bu ayetten murad edilenler: kabul edilmemesinden korkarak namaz kılan, oruç tutan ve sadaka verenlerdir*" buyurmuştur.¹⁵

Bu rivayetlerin bazılarında Hz. Peygamber (s.a.s.) doğrudan Hz. Âişe'nin yanlış anlayışlarını tashih etmiş, bazılarında ise Hz. Âişe'nin aklına takılan bir takım soruları cevaplamak suretiyle zihnindeki soru işaretlerini gidermiştir. Böylece zımnen Hz. Âişe'nin yöneltmiş olduğu sorulardaki yanlış anlayışlarını da düzeltmiş olduğu söylenebilir.

Küçük yaşından itibaren Rasûlullah'ın (s.a.s) vefatına kadar onunla beraber yaşayan Hz. Âişe, bu süre zarfında -insan olması hasebiyle- bazen fiilî bazen de sözlü olarak işlediği kusurlar olmuştur. Bunlar karşısında Rasûlullah (s.a.s) ise, çok sevdiği eşini bazen sakin bazen de sert sayılabilecek tarzda uyarmıştır.

Dikkat çekilmesi gereken noktalardan birisi de şudur: Rasûlullah'ın (s.a.s) Hz. Âişe'ye yönelik sert denilebilecek ikazlarına sebep olan durumlara bakıldığında, bunların İslam'ın yüce ruhuna uymayan davranışlar olduğu dolayısı ile bu ikaz ve tashihlerin insanı erdemli bir kişi yapmaya yönelik olduğudur. Bundan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) buralarda, özelde Hz. Âişe'ye genelde ise ümmetine İslam'ın üstün ruhunu aşlamaya çalıştığı söylenilebilir.

2. HZ. ÂİŞE'NİN İLMÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Sahâbe, birbirlerinde gördükleri ilmî eksikleri ve yanlışları giderme lüzumunun şuuruna sahiptiler. Sahâbenin bu nevi ilmî yardımlaşmalarına dair bilgiler özellikle hadis eserlerinde oldukça çoktur. Bu bağlamda Hz. Âişe, özellikle sünneti sonraki nesillere aktarmak için sahâbenin naklettiği rivayetlerde gördüğü kusur ve yanlışları büyük bir titizlikle düzeltmeye çalışmıştır. Ancak bir beşer olması hasebiyle nadir de olsa bazı konularda o da hataya düşmüştür. Sahâbe de yeri geldiğinde aynı gayeyle Hz. Âişe'nin düşmüş olduğu hatalardan dolayı kendisini ikaz edip eleştirmiştir.

Sahâbe gibi sonraki dönem âlimlerinden bazılarının da Hz. Âişe'ye farklı hususlardan dolayı ilmî bir takım tenkidler yönelttikleri görülmektedir.

¹³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/169; Müslim, "İmân", 365.

¹⁴ el-Mü'minûn 23/60.

¹⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/156; Ebû Abdillâh el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaûd vd. (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009), "Zühd", 20.

2.1. Ebû Hüreyre'nin Çok Hadis Rivayet Ettiği Gerekçesiyle Kendisini Eleştiren Hz. Âişe'ye Eleştirisi

Rivayete göre, Hz. Âişe, Ebû Hüreyre'yi çok hadis rivayet etmesinden dolayı yanına çağırıp, kendisinin daha önce hiç duymadığı bazı hadisleri sorup onu eleştirmeye çalışınca Ebû Hüreyre de "Ey Anneciğim! Ayna, sürme ve Rasûlullah (s.a.s) için güzel görünme seni Rasûlullah'tan (s.a.s) alıkoyarken, Allah'a yemin olsun ki beni ondan alıkoyacak hiçbir meşguliyetim yoktu" şeklinde onu eleştirir.¹⁶ Buna benzer başka rivayetler de nakledilmiştir.¹⁷

İlk dönem hadis kaynaklarına bakıldığında Hz. Âişe başta olmak üzere bazı sahâbîlerin Ebû Hüreyre'yi çok hadis rivayet etmesinden dolayı eleştirdiği görülebilmektedir. Ancak konuya bir bütün olarak yaklaşıldığında sahâbîlerin Ebû Hüreyre'yi tenkid ettikleri noktanın onun hadis rivayeti değil hadis rivayet tarzı olduğu anlaşılmaktadır.¹⁸

2.2. İkinci Namazının Farzından Sonra İki Rekâtlık Namaz Rivayetiyle İlgili Hz. Âişe'ye Yapılan Eleştiriler

Sahâbeden Hz. Âişe'ye yöneltilen eleştirilerden biri de onun ikinci namazının farzından sonra nafîle namaz kılınacağına dair rivayette bulunmasıdır. Hz. Âişe'den, Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu vakitte namaz kılmayı vefat edinceye kadar asla terk etmediği, hatta namaz kılmaya kudreti kesilince bu namazı oturarak kıldığı, ancak ümmetine zorluk olmasın diye de bunu evinde kıldığı şeklinde naklolunan rivayetler mevcuttur.¹⁹

Hz. Âişe'nin bu rivayetlerine karşılık, birçok sahâbîden de Rasûlullah'ın (s.a.s.) bu vakitte namaz kılmayı yasakladığı rivayet edilmiştir. Hatta Hz. Âişe'yi bu konudaki rivayetinden dolayı da eleştirmişlerdir. Bu ihtilafli durum karşısında birçok sahâbî, konuya tam vakıf olmak için bu vakitteki namaz hakkında araştırma yapma ihtiyacı hissetmişlerdir.

Hz. Âişe'den nakledilen rivayetleri merak eden İbn Abbâs (ö. 68/687-88), olayı soruşturduğunda Hz. Âişe, bu vakitte namaz kılındığına dair bilgiyi Ümmü Seleme'den (ö. 62/681) (r.ha) aldığını bildirir. Ümmü Seleme ise Rasûlullah'ın (s.a.s.) bundan nehyettiğini işittiğini, ancak bir keresinde Rasûlullah'a (s.a.s.) (Müslüman olmak için) gelenlerin verdiği meşguliyetten dolayı öğleden sonra kıldığı iki rekâtlık namazı ikindiden sonra kıldığını gördüğünü aktarır.²⁰

¹⁶ Hâkim Neysâbü'rî (ö. 405/1014) bu rivayet hakkında şöyle demiştir: "Bu, isnadı sahih bir hadis olup Buhârî ve Müslim onu rivayet etmemişlerdir." bkz: Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 3/582.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2/278; Hasen b. Abdurrahmân er-Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fâsil beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*, thk. Muhammed 'Accâc el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984), 555.

¹⁸ Geniş bilgi için bkz: Abdulvahap Özsoy, "Ebû Hüreyre'ye Yönelik İksâru'l-Hadis Eleştirisine Farklı Bir Bakış", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 239-255.

¹⁹ Buhârî, "Salât", 35.

²⁰ Buhârî, "Sehv", 7; Müslim, "Salâtü'l-Müsafirîn", 297; Ebû Dâvûd, "Salât", 298.

Ümmü Seleme’den Rasûlullah’ın (s.a.s) bu namazı meşguliyetinden dolayı ikinci namazının farzından sonra kılabilmediğini bildiren birçok rivayet nakledilmektedir.²¹

İlgili namaz hakkında araştırma yaptıran bir başka sahâbî olan Muaviye b. Ebî Süfyan’ın (ö. 60/680) da ikindiden sonra namaz kılan insanlara baktığı ve: “Siz arkadaşlık ettiğimiz (beraber yaşadığımız) Rasûlullah’ın (s.a.s.) kıldığını görmediğimiz, bilakis nehyettiği bir namazı kılıyorsunuz.” dediği nakledilmiştir.²²

Hz. Âişe’nin Rasûlullah’ın (s.a.s) ikindiden sonra namaz kıldığı bilgisini Ümmü Seleme’den aldığı Ümmü Seleme’ye hatırlatılınca o, cevaben “Allah Âişe’ye mağfiret eylesin. Benim sözümü mecrasından çıkardı. Ben bunu kastetmemiştim. Kaldı ki ben ona Rasûlullah’ın (s.a.s.) bu namazı yasakladığını haber vermedim mi?” şeklinde Hz. Âişe’yi eleştirmiştir.²³

Bu rivayetinden dolayı Hz. Âişe’ye tepki verenlerden biri olan Zeyd b. Sâbit (ö. 45/665 [?]) ise “Allah Âişe’ye mağfiret etsin. Biz Rasûlullah’ı (s.a.s.) Âişe’den daha iyi tanırız, biliriz. Muhakkak ki Rasûlullah (s.a.s.), meşguliyetinden dolayı öğleden sonra kılmakta olduğu iki rekâtı ikindiden sonra kılmıştı. Allah Âişe’ye mağfiret etsin. Biz Rasûlullah’ı (s.a.s.) Âişe’den daha iyi tanırız, biliriz ki Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştır.” şeklinde mukabelede bulunarak adeta Hz. Âişe’ye sitemde bulunmuştur.²⁴

Hz. Âişe’ye itirazda bulunanlardan bir başkası olan Ebû Sâid el-Hudrî (ö. 74/693-94) de “Şehadet ederim ki Rasûlullah’ın (s.a.s.): ‘İkindiden sonra güneş batıncaya kadarki vakitte, sabah namazından sonra güneş doğana kadarki vakitte namaz kılmak yoktur’ buyurduğunu işittim. Bundan dolayı Rasûlullah (s.a.s.) emrolunduğu şeyi yapar, biz de emrolduğumuz şeyi yaparız” diyerek Hz. Âişe’yi tenkid eder.²⁵ Başka bir rivayette ise “Sen gördüğünden haber veriyorsun; ben ise bizzat işittiğimden haber veriyorum ki Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklamıştı”²⁶ diyerek Hz. Âişe’nin haberini tasdik etmemiştir.²⁷

Abdullah b. Ömer’e (ö. 73/693) ikindiden sonraki namaz hakkında sorulduğunda “Rasûlullah (s.a.s.) döneminde ikindiden sonra ne namaz kılını ne de bu namazı kılması için kendisine ruhsat verilen kimseyi gördüm”²⁸ şeklinde cevap vermiştir.

²¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi’ el-Himyârî Abdurrazzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, thk. Habîbu’r-Rahmân el-Âzâmî (Beyrut: el-Mektebetü’l-İslâmî, 1983), 2/430; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/254; en-Nesâî, “Mevâkîf”, 33; İbn Mâce, “İkâmetü’s-Salât”, 107; Ahmed b. Ali b. El-Müsenna Ebû Ya’lâ el-Mevsilî, *Müsnedü Ebî Ya’lâ el-Mevsilî*, thk. Huseyin Selîm Esed (Beyrut: Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, 1984), 12/457.

²² Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü’l-Musannef fi’l-ehâdis ve’l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1989), 2/428; İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, thk. Abdulğafûr el-Belûsî (Medine: Mektebetü’l-Eymâna, 1991), 2/90; Buhârî, “Menâkıb”, 30.

²³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/133; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 44/209, 284, 285.

²⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 35/ 487.

²⁵ Abdurrazzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 2/428; İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, 2/90.

²⁶ İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, 3/107.

²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/133.

²⁸ Ebû Dâvûd, “Salât”, 300.

Seleme b. Ekva"ın (ö. 74/693) da "Ben Rasûlullah (s.a.s.) ile seferlere çıkıyordum; fakat ikindiden sonra namaz kıldığını (hiç) görmedim"²⁹ dediği nakledilmiştir.

Sahâbe içerisinde, bu namazı kılanlara karşı sert davrananlar da olmuştur. Bu sahâbilerden biri olan Hz. Ömer'in (ö. 23/644) uygulaması, insanları bu namazı kılmaktan men etmek, hatta başkalarına örnek olmasın diye de kılanı dövmek şeklindedir. Bu hususla ilgili Hz. Ömer'in, ikindiden sonra namaz kılan bir adamı gördüğü bunun üzerine sırtından ridâsı düşünceye kadar onu dövdüğü aktarılmaktadır.³⁰

Hz. Âişe'nin ikinci namazın farzından sonra namaz kılınabileceğine dair naklettiği rivayetlerin sıhhati hakkında, sahâbenin yaptığı araştırmalar sonucunda Hz. Âişe'yi tenkid ettikleri görülmektedir. İlgili rivayetler değerlendirildiğinde böyle bir namazın varlığı çok zayıf bir ihtimal olarak gözükmektedir. Nitekim sahâbe sonrası dönemlerde konuya değinen müelliflerin/âlimlerin de buna işaret etmişlerdir.

Tirmizî (ö. 279/892), bu meseleye dair birçok sahâbîden rivayetin olduğuna işaret ederek şöyle demektedir: "İkindiden sonra namaz kılınmayacağı konusunda Hz. Ali (ö. 40/661), İbn Mes'ûd (ö. 32/652-53), Ebû Hüreyre (ö. 58/678), İbn Ömer, Semure b. Cündeb (ö. 60/680) gibi sahâbilerden rivayetler gelmektedir. Ayrıca fakîh sahâbîlerin ekseriyetinin görüşü de bu yöndedir".³¹

Konuyu ele alan âlimlerden Tahâvî (ö. 321/933) ise şunları kaydetmiştir: "Hz. Âişe'nin bu vakitteki namaz hakkındaki bilgisi Hz. Ömer'in bu konudaki bilgisi kadar değildir. Çünkü Hz. Âişe'nin rivayet etmiş olduğu hadisin, Rasûlullah'ın (s.a.s.) ikindiden sonra namaz kılmayı nehyinden önce olduğu anlaşılmıştır. Bundan dolayı Hz. Ömer'in rivayeti -yani ikindiden sonra namazı nehyeden rivayetler- daha makbuldür denilebilir".³² "Ayrıca Hz. Âişe'nin ikindiden sonraki namaz hakkındaki bilgiyi eksik olarak Ümmü Seleme'den aldığı anlaşılmaktadır".³³ Sonuç olarak Tahâvî, Rasûlullah'tan (s.a.s.) nakledilen, ikindiden sonra namaz kılmayı yasaklayan/nehyeden rivayetler mütevatir seviyeye ulaştığı, sahâbenin de bu yönde amel ettiği şeklinde değerlendirme yapmaktadır.³⁴

İbn Receb el-Hanbelî (v. 795/1393) ise Rasûlullah'ın (s.a.s.) kendisine özel birtakım ibadetleri olduğunu hatırlatarak onun bu vakitte kıldığı namazının *hasâisinden* olma ihtimali üzerinde durmaktadır. İbn Receb el-Hanbelî'ye göre eğer nakledilen haberlerde

²⁹ Süleyman b. Ahmed Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, thk. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî Târık b. Avdillah (Kâhîre: Dâru'l-Haremeyn, 1995), 7/285.

³⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, thk. M. Mustafa el-A'zâmî (İmârât: Müessesetü Zâyed b. Sultân, 2004), "Salât", 36; İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 2/132.

³¹ Tirmizî, "Salât", 135.

³² Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsar*, thk. Şuayb el-Arnaût (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, 1994), 13/295.

³³ Tahâvî, *Şerhu müşkili'l-âsar*, 1/302.

³⁴ Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk (yrs: Alemü'l- Kütüb, 1994), 1/304.

Rasûlullah'ın (s.a.s.) nefyi (kavli) ve fiili çakışırsa, Rasûlullah'ın (s.a.s.) fiilinin, onun hasâisinden olma ihtimalinden dolayı bırakılıp kavli olan nehyi alınır.³⁵

İbn Receb el-Hanbelî konu hakkındaki kanaatini şu sözlerle bitirmektedir: "Hz. Âişe'nin 'Rasûlullah (s.a.s.) yanıma her geldiğinde o iki rekâtı kılardı.' rivayeti ise şöyle anlaşılabilir: Rasûlullah (s.a.s.) ikindiden sonra daima veya çoğunlukla eşlerinin yanına gidip onları ziyaret etmekteydi. Burada ise Hz. Âişe ancak kendi özel gününde Rasûlullah'tan (s.a.s.) gördüğünü haber vermektedir. Buradan anlaşılmaktadır ki Rasûlullah (s.a.s.) Hz. Âişe'nin özel gününde ikindi namazı için abdest alıp iki rekât namaz kıldıktan sonra, ikindi namazını kıldırmak için yanından ayrılmıştır. Hz. Ömer'in aktardığı 'İkindiden sonra namaz yoktur.' rivayetine karşı çıkması, Hz. Âişe'nin Hz. Ömer ve diğerlerinin ikindi vakti girdikten sonra namaz kalmayı yasakladıklarını zannetmiş olmasındandır".³⁶

2.3. Büyüğün Süt Emmesi Hususundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Sahâbenin Hz. Âişe'ye eleştiri yönelttikleri bir başka konu ise: Rasûlullah'ın (s.a.s.) Ebû Huzeyfe'nin (ö. 12/633) eşi Sehle'ye büyüğün emmesi meselesine dair vermiş olduğu ruhsatı Hz. Âişe'nin umumî anlayıp, buna göre fetva vermesidir.

Urve b. Zübeyr'in (ö. 94/713) rivayetine göre: "Ebû Huzeyfe b. Utbe b. Rebiâ, Sâlim denilen azatlı kölesini evlatlık edinmişti. Ebû Huzeyfe, Sâlim'i oğlu gibi görmekteydi ve kardeşi Velid'in kızı Fâtıma ile evlendirmişti. Yüce Allah, Zeyd b. Hârise hakkında: "*Onları (evlatlıklarınızı) babalarının adları ile çağırın. Bu, Allah katında daha doğrudur. Eğer babalarını bilmiyorsanız onlar dinde kardeşleriniz ve dostlarınızdır*"³⁷ ayetini indirince bu evlatlıklar babalarına verildi. Babaları bilinmiyorsa, velilerine verildi. Bunun üzerine Ebû Huzeyfe'nin hanımı Sehle bnt. Süheyl Rasûlullah'a (s.a.s) gelerek: 'Ey Allah'ın elçisi! Biz Sâlim'i çocuğumuz gibi görüyorduk. Yanımıza serbestçe girip çıkıyordu, bazen benim başım da açık oluyordu. Evimizde de sadece bir oda var. Bu durumda Sâlim hakkında ne buyurursun?' diye sorunca, Rasûlullah (s.a.s) Sehle'ye: '*Onu beş defa emzir*' diye buyurdu. Sehle (dediği gibi yaptı ve) Sâlim'i sütü ile mahrem kıldı. Böylece Sehle, Sâlim'i kendisine sutoğul sayardı".³⁸

Bu haberin başka tariklerinde ise Sehle bnt. Süheyl'in, Sâlim'in kendi yanlarına serbestçe girip çıkmasından sonra Ebû Huzeyfe'nin hissettiği rahatsızlığı gidermek için konuyu Rasûlullah'a (s.a.s) iletmişti, Rasûlullah'ın (s.a.s) da Sehle'den Sâlim'i (süt ile haramlık oluşması için) emzirmesini isteyince, Sâlim'in yaşının büyük olmasından dolayı Sehle şaşırıp "O, kocaman bir adam! Nasıl emzireyim?" şeklinde cevap verdiği, bunun üzerine Rasûlullah'ın (s.a.s) da tebessüm ederek "Onun kocaman bir adam olduğunu biliyorum!"

³⁵ Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Receb el-Hanbelî, *Fethü'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdi'l-Maksûd vd. (Medine: Mektebetu'l-Ğurebâi'l-Eseriyye, 1996), 5/81.

³⁶ İbn Receb el-Hanbelî, *Fethü'l-bârî*, 5/85. Hz. Âişe ve bazı sahâbîlerin bu konuya dair Rasûlullah'tan (s.a.s) birbirine zıt olarak naklettikleri rivayetlerin sıhhatine dair geniş bir çalışma tarafımızca yapılmıştır.

³⁷ el-Ahzâb 33/5.

³⁸ Mâlik b. Enes, "Radâ", 537.

şeklinde mukabelede bulunduğu nakledilmektedir.³⁹

Rasûlullah'ın (s.a.s) bu fetvasına binaen Hz. Âişe, yanına girmesini arzu ettiği kimselere bu hükmü uygulamaya başlamıştı. Kız kardeşi Ümmü Külsûm'a (ö. 58/678'den sonra) ve erkek kardeşlerinin kızlarına, yanına almasını arzu ettiği erkekleri emzirmelerini emrediyordu. Anlaşıldığı kadarıyla Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (s.a.s) Sâlim için verdiği hükmün genel olduğunu düşünmüş ve bunu kendisi de uygulamaya devam etmiştir. Zira nakledildiği gibi Hz. Âişe, yanına gelmesini hoş karşılamadığı olgunluk yaşına yaklaşmış köleleri, akrabalarına süt emdirerek yanına kabul etmesini sorgulayan ve kendisini uarmaya çalışan Ümmü Seleme'ye: "Rasûlullah'ta (s.a.s) senin için örnek yok mu?" diyerek kendisini savunmuş ve ardından Rasûlullah'ın (s.a.s) Sehle bnt. Sühey'l'e vermiş olduğu ruhsatı hatırlatmıştır.⁴⁰

Ancak bu konuda Hz. Âişe'ye sadece Ümmü Seleme'nin muhalif olmadığı bilakis Rasûlullah'ın (s.a.s) bütün zevcelerinin Hz. Âişe'ye karşı oldukları, bu tarz süt emme ile hiç kimsenin yanlarına giremeyeceğini belirttikleri ve bu ruhsatın sadece Sâlim'e ait olduğunu düşündükleri haber verilmektedir.⁴¹

Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinin görüşünü destekleyecek mahiyetteki, İshâk b. Râhûye'nin (ö. 238/853) Kasım b. Muhammed'den (ö. 107/725 [?]) naklettiği, Rasûlullah'ın (s.a.s) bu ruhsatı sadece Sâlim'e özel olarak verdiği ve Sâlim dışında hiç kimseye bu şekilde ruhsat vermediğini ifade eden rivayet de bu duruma açıklık getiren önemli bir bilgidir.⁴²

Netice olarak Hz. Âişe'nin bu konu hakkındaki tutumunun kişisel kanaati olduğu ve Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinin, kendisine yaptıkları itirazlarda haklı oldukları anlaşılmaktadır.

2.4. Ru'yetullah Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Miraç münasebetiyle Rasûlullah'ın (s.a.s) Allah'ı (c.c) görüp görmediği konusunun bugün olduğu gibi sahâbe döneminde de tartışmalı bir konu olduğu anlaşılmaktadır. Bazı sahâbîler Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü iddia ederken⁴³ Hz. Âişe'nin de içlerinde bulunduğu bazıları ise Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini görmediğini iddia etmişlerdir.⁴⁴

Hz. Âişe'nin Kur'ân'a arz yöntemini kullanarak reddettiği rivayetlerden birisi de ru'yet hakkındaki haberlerdir. Belirtildiği üzere sahâbe arasında, Rasûlullah'ın (s.a.s) Allah'ı (c.c) görüp görmediği ihtilafıdır. Aralarında Abdullah b. Abbâs'ın da bulunduğu bazı sahâbîler "Rasûlullah (s.a.s) Rabbini görmüştür." ifade ederken;⁴⁵ Hz. Âişe ise bu görüşü

³⁹ Mâlik b. Enes, "Radâ", 26; İbn Mâce, "Nikâh", 36.

⁴⁰ Müslim, "Radâ", 29.

⁴¹ Mâlik b. Enes, "Radâ", 537; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 43/351; Buhârî, "Meğâzi", 12; Müslim, "Radâ", 31.

⁴² İshâk b. Râhûye, *el-Müsned*, 2/203.

⁴³ Tirmizî, "Tefsîr", 53.

⁴⁴ Tirmizî, "Tefsîr", 53.

⁴⁵ Tirmizî, "Tefsîr", 53.

tenkid ederek Rasûlullah’ın rabbini görmediğini ancak Cebrâil’i (a.s) görmüş olabileceğini söylemektedir.⁴⁶

Konuyla ilgili Mesrûk (ö. 63/683 [?]) Hz. Âişe’ye, “Rasûlullah (s.a.s) Rabbini görmüş müdür?” diye sorduğunda Hz. Âişe’nin kendisine böyle bir şeyin mümkün olmadığını, kim Muhammed’in (s.a.s) Rabbini gördüğünü söylerse Allah’a iftira etmiş olacağını (büyük bir hataya düşmüş olacağını) söylediğini nakletmektedir.⁴⁷

Hz. Âişe, bu konuda Abdullah b. Abbâs ve diğer sahâbîlerin rivayetlerini “*Gözler onu görmez, ama O gözleri görür. O lââtîf ve her şeyden haberdardır*”.⁴⁸ “*Hiçbir kimse yarın ne kazanacağını bilmez*”.⁴⁹ ve “*Allah bir beşer ile ancak vahiy ile veya bir hicap arkasından konuşur yahut bir elçi gönderip izniyle dilediğini vahyeder*”.⁵⁰ ayetlerine arz ederek tenkid etmiş ve red etmiştir.⁵¹

Hz. Âişe’nin hadislerin kabul ve reddinde kullandığı bilinen yöntemlerden biri olan Kur’ân’a arz yönteminde tamamen başarılı olduğu da söylenilemez. Nitekim ulemeden bazıları yer yer Hz. Âişe’ye itiraz ederek onun yanıldığını söylemekten geri kalmamışlardır.

Bu noktada Hz. Âişe’nin ru’yet konusundaki görüşünde yanıldığını söyleyenlerden biri, erken dönemde yaşadığı bilinen İbn Huzeyme’dir (ö. 311/924). İbn Huzeyme, Hz. Âişe’nin bu konuda yanıldığını ispat etmeye çalışmıştır. O, Hz. Âişe’nin rivayeti yanlış duymuş olma ihtimaliyle birlikte öfkeli bir zamanda ve güzelce rivayet edememiş olma ihtimali üzerinde durarak aynı konuda farklı görüşlere sahip olmalarından dolayı bir sahâbînin diğerine karşı “Allah’a iftira etmiştir” ifadesinin doğru olmayacağına dair değerlendirmelerde bulunmaktadır.⁵²

İbn Huzeyme değerlendirmesine şöyle devam etmektedir: “Ru’yet konusunda Âişe ile İbn Abbâs, Ebû Zerr (ö. 32/653), Enes b. Mâlik (ö. 93/711-12) arasında ihtilaf çıkmış, Âişe’nin ‘Rasûlullah (s.a.s) Rabbini görmemiştir.’ iddiasına karşın İbn Abbâs, Ebû Zerr ve Enes b. Mâlik Rasûlullah’ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü iddia etmişlerdir. Ancak biz biliyoruz ki iddiasını ispat edenin görüşü geçerlidir, iddiasını temellendirmeyip sadece nefyedenin iddiası ise geçerli değildir. Bu noktadan bakıldığında Âişe, Rasûlullah’ın (s.a.s) kendisine Rabbini görmediğine dair bir haber verdiğinden bahsetmemektedir. Âişe ancak, okuduğu ayetleri te’vil ederek bu görüşe varmıştır”.⁵³

Diğer taraftan İbn Huzeyme, İbn Abbâs’ın, Tercümânü’l-Kur’ân olarak nitelendiğini belirterek bu konuda onun yalnız olmadığını da vurgulamaktadır. Bununla birlikte İbn

⁴⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 287.

⁴⁷ Tirmizî, “Tefsîr”, 53.

⁴⁸ el-En’am 6/103.

⁴⁹ Lokman 31/34.

⁵⁰ eş-Şûrâ 42/51.

⁵¹ Buhârî, “Tefsîr”, 287.

⁵² Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nîsâbü’l-İbn Huzeyme, *Kitâbü’t-tevhîd*, thk. Abdulazîz b. İbrahim eş-Şevvân (Riyâd: Mektebetü’r-Rüşd, 1994), 2/555.

⁵³ İbn Huzeyme, *Kitâbü’t-tevhîd*, 2/555.

Abbâs'ın görüşünü tercih ettiğini şöyle ifade etmektedir: "Ma'mer b. Râşid'in 'Bizim nezdimizde Âişe, İbn Abbâs'tan daha âlim değildir.' dediği gibi başta İbn Abbâs olmak üzere Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünü söyleyenler, iddialarını temellendirmişlerdir. Ancak bu durumu nefyeden Âişe ilene sahâbeden ne de Rasûlullah'ın (s.a.s) eşlerinden birisinin yahut tabîlerden birinin aynı görüşte oldukları bilinmemektedir. Dolayısıyla İbn Abbâs'ın ve ona tabi olan birçok kişinin Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğü yönündeki görüşünü kabul etmek, Âişe'nin tek kalmış olduğu bu görüşünü kabul etmekten evladır".⁵⁴

Hz. Âişe'nin bu konuda yanıldığını ve Rasûlullah'ın (s.a.s) Rabbini gördüğünden bahseden rivayetlerin doğru ve makbul olduğunu savunanlardan biri de Nevevî'dir (ö. 676/1277). Nevevî meseleyi şöyle izah etmektedir: "Hz. Âişe, ru'yeti merfû bir hadise dayanarak reddetmiyor. Eğer bu husus hakkında bildiği bir rivayet olsaydı onu zikrederdi. Nitekim o, istinbatını ayetin zâhirinden anladığı manaya dayandırmıştır. Hâlbuki bu meselede sahâbeden bir kısmı kendisine muhalefet etmiştir. Usûl kaidesine göre; sahâbeden biri bir hükme varır, diğer bir sahabî de ona muhalefet ederse (artık) onun bu sözü kesin, bağlayıcı bir hüccet olmaz". Nevevî devamla başta Kâdî İyâz (ö. 544/1149) olmak üzere birçok âlimin de bu görüşte olduğunu belirtmiştir.⁵⁵

2.5. Ölülerin Dirileri İştmesi Konusundaki Görüşüne Yapılan Eleştiriler

Rasûlullah'tan (s.a.s) nakledilen rivayetlere göre ölümler dirilerin kelamını duyabilirler. Ancak bu durum zahirî anlamda Kur'an'ın bazı ayetlerine ters görüldüğünden tartışma konusu haline gelmiştir. Bu ihtilaflı konu, sahâbe döneminde başlayıp sonraki dönemlere kadar uzanmıştır. Sahâbe arasında, konuyla ilgili hadisin yanlış rivayet edildiğini savunanlar olduğu gibi ilgili hadisin doğru ıştırıldığını ve başka rivayetlerin bu hadisi desteklediğini savunanlar da olmuştur.⁵⁶

Rivayete göre Rasûlullah (s.a.s), Bedir savaşının sonunda, Kureyş'in önde gelen müşriklerinden yirmi dört kişinin cesetlerinin atıldığı kuyunun başına gelerek onlara: "Siz, Rabbinizin vadettiği azabı gerçek buldunuz mu?" diye seslenmiştir.⁵⁷ Bu rivayeti nakledenler arasında Hz. Ömer, Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlik, Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Talha el-Ensârî (ö. 34/654-55) gibi sahâbîler bulunmaktadır.⁵⁸

Naklolunduğuna göre: Rasûlullah (s.a.s) Bedir kuyusu (kalîb) üzerinde durup, içindeki ölümlere hitaben: "Siz, Rabbinizin vadettiği azabı gerçek buldunuz mu?" Sonra da "Şüphesiz şimdi onlar benim kendilerine söylemekte olduğum şeyi ıştırmedirler" buyurdu. Ancak daha sonra İbn Ömer'in bu rivayeti Âişe'ye anlatılınca o şöyle karşılık vermiştir:

⁵⁴ İbn Huzeyme, *Kitâbü't-tevhîd*, 2/555.

⁵⁵ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, nşr. Dâru İhyâit-Türâsî'l-Arabiyye (Beyrut, 1973), 3/5.

⁵⁶ Şâdî Fevzî Muhammed Beşkâr, *Hayâtü'l-berzâh fî dav'i'l-kitâb ve's-sünne* (Filistin: Câmî'âtu'n-Necâhi'l-Vatânî, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 164.

⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/279; Buhârî, "Meğâzî", 8.

⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 26/279; Buhârî, "Cenâiz", 85; Müslim, "Cenâiz", 76, 77.

“Rasûlullah (s.a.s) ancak ‘Onlar şimdi benim kendilerine öteden beri söylemekte olduğum şeylerin gerçek olduğunu bilmektedirler’ buyurmuştur”. Hz. Âişe bunun ardından “Şüphesiz ki sen ölümlere işittiremezsin.”⁵⁹ ayetini ve “Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin.”⁶⁰ ayetini okudu.⁶¹

Konuyla ilgili Urve b. Zübeyr’in rivayeti ise şöyledir: “Âişe’nin yanında İbn Ömer’in ‘Şüphesiz ölüye, kabrinde kendi ailesinin ona ağlamasından dolayı azap edilir.’ sözünü Rasûlullah’a (s.a.s) nispet ettiği hatırlatıldı. Bunun üzerine Âişe şöyle cevap verdi: ‘İbn Ömer yanılmıştır. Allah ona rahmet etsin. Rasûlullah (s.a.s) ancak: ‘Şu muhakkak ki ölü kendi suçu ve günahı sebebiyle azap olunmaktadır; hâlbuki şimdi ehli onun üzerine ağlamaktadır.’ buyurmuştur.’ Daha sonra Âişe devamla dedi ki: ‘İbn Ömer’in bu yanılması Rasûlullah’ın (s.a.s) Bedir’de öldürülen müşriklerin bulunduğu kuyunun üzerinde dikilip ‘Benim söylemekte olduğum sözleri muhakkak işitmektedirler.’ dediğini iddia etmesi gibidir. Fakat Rasûlullah (s.a.s) Bedir kuyusunda bulunanlar hakkında: ‘Onlar şimdi benim kendilerine söylemekte olduğum sözlerin gerçek olduğunu bilmektedirler.’ buyurmuştur.’ Âişe bunları dedikten sonra ‘Şüphesiz ki sen ölümlere duyuramazsın’⁶² ve ‘Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin’⁶³ ayetlerini okudu.”⁶⁴

Her ne kadar Hz. Âişe, Abdullah b. Ömer’i hata etti veya yanıldı/vehmetti şeklinde eleştirse de hadis kaynakları tarandığında Abdullah b. Ömer’in rivayet ettiği hadisi mana olarak destekleyen rivayetlerin olduğu görülmektedir. Söz konusu rivayetler Enes b. Mâlik, Ebû Hüreyre ve el-Berâ b. Âzib (ö. 71/690 [?]) gibi sahâbîler tarafından nakledilmektedir. Rivayetlerin lafızları farklı olsa da anlamlarının aynı olduğu görülmektedir. İlgili rivayetin metni şu şekildedir: “Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: ‘Kul kabrine konduğu ve yakınları dönüp gittiği vakit, onların ayak seslerini pekâlâ işitir’.”⁶⁵

Bu hadislerle dayanarak âlimlerin çoğunluğu, eğer ölümlerin defnedildikleri vakit duymaları caiz ise daha sonradan duymaları da caiz olur, görüşünü benimsemişlerdir.⁶⁶

Ancak ölümlerin, dirilerin kelamını işitmeyeceğine dair Hz. Âişe’nin görüşüne katılan âlimler de olmuştur. Bunlardan Kâdî Ebû Ya’lâ (ö. ?/?) “Hanefî âlimler bu görüşü takip etmiş, bu konuda Hz. Âişe’nin ictihadı gibi ictihad etmişlerdir.” şeklinde açıklamada

⁵⁹ en-Neml 27/80.

⁶⁰ Fâtır 35/22.

⁶¹ Buhârî, “Meğâzi”, 8.

⁶² en-Neml 24/80.

⁶³ Fâtır 35/22.

⁶⁴ Buhârî, “Meğâzi”, 8.

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/234, 15/ 463, 21/118; Buhârî, “Cenâiz”, 66, 85; Müslim, “Cennet” 70; Ebû Dâvûd, “Sünnet”, 27; Hâkim en-Neysâbü’rî, *el-Müstedrek*, 1/536; Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik Bezzâr, *Müsnedü’l-Bezzâr*, thk. Sabri Abdilhâlik eş-Şafî vd. (Medine: Mektebetü’l’Ulûm ve’l Hikem, 2009), 3/53.

⁶⁶ Ebû’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü’l-bârî bi-şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, thk. . Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz (Beyrut: Dâru’l-Mearife, 1959), 3/234.

bulunmuştur.⁶⁷ Bazı âlimler ise söz konusu hadisi, ayetin zahiri manasına ters düştüğü için kusurlu bulmuşlardır. Fakat bu durumun Allah'ın (c.c) Rasûlullah'a (s.a.s) vermiş olduğu bir mucize olabileceğine hükmetmişlerdir.⁶⁸

İbn Ömer ve diğer sahâbîlerin naklettiği rivayetlere karşılık Hz. Âişe'nin onlara yönelttiği tenkidinin nasıl anlaşılması gerektiğini noktasında ise sonraki dönem âlimlerinin rivayetlere yaklaşım şeklini bilmek, sonuca gitmek açısından son derece önemlidir.

İbn Receb, konuya ilişkin rivayetleri verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "İlim ehlinin çoğunluğu, *kalîb hadisi* ile amel etmişler ve hadisi rivayet edenlerin hata etmediklerini veya yanılmadıklarını belirtmişlerdir. Çünkü İbn Ömer, Ebû Talha ve olaya tanıklık edenler, hadisi bizzat Rasûlullah'tan (s.a.s) rivayet etmektedirler; Âişe'nin ise olaya tanıklık etmeden, 'Rasulullah ancak 'Benim önceden söylediklerimin gerçek olduğunu biliyorlar.' demiştir.' diye karşı çıkmaktadır. Ancak Âişe'nin bu sözü (esasen) itiraz ettiği rivayeti desteklemektedir. Çünkü ölünün bilmesi caiz olur ise işitmesi de caiz olur. Ölüm, görmeyi ve duymayı nefyettiği gibi bilmeyi de nefyeder. Eğer ölüm bir kısmına engel oluyorsa hepsine de engel olması gerekir".⁶⁹

Kabirdeki ölümlerin insanları duyması konusunda et-Taberî (ö. 310/923), Ebû Hüreyre ve Hz. Ömer'den rivayet edilen hadisleri nakledip, "*Sen ölümlere işittiremezsin.*"⁷⁰ Ayetinin, bu durumu nefyeden bir sonuç çıkarmadığını ifade ederek şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: "... Bu konuda Rasûlullah'tan (s.a.s) naklettiğimiz her iki haber de sahîhtir, râvîleri âdildir; kendisine âdilin haber-i vâhidi ulaşan kişi için ona iman etmesi ve Allah'ın, dilediği kişiye dilediği zamanda işittireceğinin ikrarı gerekir..."⁷¹

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise ilim erbabının, İbn Ömer ve Enes b. Mâlik'in, kabirdekilerin dirilerin kelamını işiteceğine dair Rasûlullah'tan (s.a.s) naklettikleri rivayetleri sünnete muhalif olmadığından dolayı tercih ettiklerini, buna karşılık Hz. Âişe'nin bu rivayet hakkındaki görüşünü ise onun Bedir savaşında bulunmadığı gerekçesi ile tercih etmediklerini belirtmiştir.⁷²

İbn Teymiyye daha sonra Hz. Âişe'nin itirazına reddiye olarak şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Rasûlullah'tan (s.a.s) sabit olan nass, onun sahâbesinin ve diğerlerinin te'vilinden/yorumundan önce gelir. Üstelik Kur'an-ı Kerim'de ölümlerin işitmesini nefy eden

⁶⁷ Ebû'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî İbn Receb el-Hanbelî, *Ahvâlül-kubûr*, thk. Âtîf Sabir Şahin (Mısır: Daru'l-Ğaddu'l-Cedîd, 2005), 1/80.

⁶⁸ Ebu'l Berekât Nu'mân b. Muhammed Âlûsî, *el-Âyâtü'l-beyyinât fi 'ademi semâ'il-ı emvât alâ mezhebi'l-hanefiyyeti's-sâdât*, thk. Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî (Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ts), 1/36-38.

⁶⁹ İbn Receb el-Hanbelî, *Ahvâlül-kubûr*, 1/80, 81.

⁷⁰ en-Neml 27/80.

⁷¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tehzîbü'l-âsâr*, thk. Mahmut Ahmed Şakir (Kâhire: Matbaatü'l Medenî, ts), 2/517.

⁷² Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî İbn Teymiyye, *Mecmû'u'l-fetâvâ*, thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım (Medine: Mecme'u'l-Melik Fahd li't-Tıbbâ'ati'l-Mushafi's-Şerif, 1995), 4/298.

bir nass da yoktur. Allah’ın (c.c) “*Sen ölümlere işittiremezsin*”⁷³ sözünden murad, normal işitme olup kâfirler için bir benzetmedir. Kâfirler Rasûlullah’ın (s.a.s) sesini (İslam’a davetini) duyuyorlardı; fakat kabul etmiyorlardı. Bu durum tıpkı şu ayet gibidir: “*Hidayet çağrısına kulak vermeyen kâfirlerin durumu, sadece çobanın bağırıp çağırmasını işiten hayvanların durumuna benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple düşünmezler*”.⁷⁴ Mezkûr ölümler için normal duymanın bütün çeşitlerinin nefyedilmesi gerekmez. Aynı şekilde kâfirlerden sadece kendilerine fayda verecek duyma nefyedilmiştir. Diğer duyma çeşitleri ise onlardan nefyedilmemiştir”.⁷⁵

İbn Teymiyye konuyla ilgili sözlerini şöyle tamamlamaktadır: “Sahihayn ve diğer kitaplarda ‘*Ölü kendisini getirenlerin oradan ayrılırken ayakkabı seslerini pek âlâ işitir.*’ hadisi sabit olmuştur ve bu durum kabule münasip olduğu halde buna nasıl karşı çıkılır?!”.⁷⁶

İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) de ölümlerin dirilerin kalamını işitmeyeceği iddiasına karşılık “Sağırın işitmesinin nefyedilmesi ile ölümlerin işitmesinin birlikte nefyedilmesi, ikisinin de işitme kabiliyetine sahip olmadığındandır. Allah (c.c) kâfirleri Rasûlullah’ın (s.a.s) davetine kulak vermediklerinden dolayı ölümlere benzetmiştir...” diyerek Hz. Âişe’nin rivayeti arz ettiği ayetin konuyla ilgisinin olmadığını belirtmiştir.⁷⁷

Konuyla ilgi Süheylî (ö. 583/1185) ise Hz. Âişe’nin olayın gerçekleştiği Bedir savaşında bulunmadığını hatırlatarak, diğer sahâbîlerin orada buldukları için Rasûlullah’ın (s.a.s) lafzını daha iyi bellemiş olmaları ihtimali üzerinde durmaktadır. Nitekim sahâbîler Rasûlullah’a (s.a.s): “Ey Allah’ın Rasûlü! Kokuşmuş bir ceset topluluğuna mı sesleniyorsunuz?” deyince Rasûlullah (s.a.s) “*Siz benim dediklerimi onlardan (oradaki ölümlerden) daha iyi işitemezsiniz*”. Şeklinde cevap vermiştir. Dolayısıyla Süheylî’ye göre onların bu durumu bilmeleri caiz olunca, işitmeleri de caiz olur. Zira bu durum ya ruhun sorgu sırasında cesede tekrar dönmesi ve normal kulaklarının işitmesiyle gerçekleşir -ki bu görüş Ehl-i Sünnet’in görüşüdür- yahut da kabirdeki sorgunun normal cesede değil de kalp ve ruha yöneltileceğini iddia edenlerin görüşüne göre ruh kulağıyla gerçekleşecektir.⁷⁸

Süheylî’ye göre bu durum Allah’ın (c.c) şu sözü gibidir: “*Sağıra sen mi duyuracaksın, âmâyaya sen mi yol göstereceksin?*”⁷⁹ Allah kâfirleri, ölümlere ve sağırlara benzetmek suretiyle ölü ve sağır diye nitelendirmiştir. Hakikatte onlara işittiren Allah’tır, eğer dilerse Nebîsi veya bir başkası buna güç getiremez. Dolayısıyla Hz. Âişe’nin delil getirdiği ayetin iki cihetle konuyla ilgisi yoktur:

⁷³ en-Neml 27/80.

⁷⁴ el-Bakara 2/171.

⁷⁵ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, 4/298, 299.

⁷⁶ İbn Teymiyye, *Mecmû’u’l-fetâvâ*, 4/299.

⁷⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, *er-Rûh fi’l-kelam alâ ervâhi’l-emvât ve’l-ahyâ’ bi’d-delaili mine’l-Kitab ve’s-Sünne*, nşr. Daru’l Kütübi’l-İlmiyye (Beyrut, 1975), 1/45.

⁷⁸ Ebu’l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh Süheylî, *er-Ravzü’l-ünûf*, thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurfî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, ts), 3/85, 86.

⁷⁹ ez-Zuhruf 43/40.

1. Bu ayet, kâfirleri imana davet hususunda inmiştir.

2. Bu ayet onlara, duyuranın Hz. Peygamber (s.a.s) olduğu vehmini nefyetmiştir. Allah (c.c) dilerse ancak kendisi duyurur, dilerse istediğini yapar, çünkü O her şeyi kadirdir.⁸⁰

İbn Hacer (ö. 852/1449) ise tam bir taraf belirtmese de yukarıda bahsi geçen âlimlerin konuya bakışlarını ele aldıktan sonra kendisine garip gelen bir bilgiyi şöyle açıklamaktadır: "... Garip olan ise İbn İshâk'ın (ö. 151/768) *el-Meğâzî* adlı eserinde Hz. Âişe'den Ebû Talha'nın rivayeti gibi bir rivayetin aktarılmasıdır. Eğer bu rivayet *mahfûz* ise sanki Hz. Âişe, şahid olmadığı için, birçok sahâbîden gelen "*Siz benim dediklerimi onlar kadar iyi işitemezsiniz.*" rivayetini inkârından dönmüş gibidir".⁸¹

Netice itibarıyla Hz. Âişe, İbn Ömer'in "*Şüphesiz şimdi onlar benim kendilerine söylemekte olduğum şeyi işittirmektedirler.*" rivayetini "*Şüphesiz ki sen ölümlere işittiremezsin.*"⁸² ile "*Sen kabirlerde olanlara da işittirecek değilsin.*"⁸³ ayetine muarız olduğunu söyleyerek tenkid etmiştir. Ancak konuyla ilgili rivayetlere bakıldığında İbn Ömer'in rivayetini destekleyen rivayetlerin fazlaca olduğu görülmektedir. Sahâbe arasında tartışmalı olan bu konu, sonraki dönemlerde de ele alınmış, genel itibarı ile Hz. Âişe'nin bu rivayete yapmış olduğu tenkidin -yukarıda verildiği üzere- çeşitli açılardan geçersiz olduğu belirtilmiştir.

Bütün bunlarla beraber nakledilen başka bir rivayete göre Hz. Âişe, yanına gelen bir Yahudi kadının kabir azabından bahsetmesi üzerine onu yalanlamış ve daha sonra emin olmak için konuyu Rasûlullah'a (s.a.s) sormuştur. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.s) ise "*O kadın doğru söylemiştir. Nefsim elinde olan Allah'a yemin olsun ki ölümlere, kabirlerinde hayvanların onları duyabileceği şeklide azap edilir*" şeklinde cevap vermiştir.⁸⁴ Bu rivayeti bizzat Hz. Âişe'nin haber vermesi, kendisinin sonradan diğer sahâbîlerin görüşüne döndüğünü ifade eden İbn Hacer'in değerlendirmesinin haklı olduğunu akıllara getirmektedir.

2.6. Rasûlullah'ın Ayakta Bevlettiği Rivayetine Muhalefetinden Dolayı Eleştirilmesi

Hz. Âişe'nin tenkid ettiği rivayetlerden biri de Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair nakledilen haberdir. Hz. Âişe, kendi müşahedesine ters olduğu için Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair rivayetlerin hatalı olduğunu iddia ederek bu

⁸⁰ Süheylî, *er-Ravzû'l-ünûf*, 3/86.

⁸¹ İbn Hacer, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 8/303, 304; Elimizde matbu bulunan İbn İshak'ın el-Meğâzî'si kontrol edilmiş fakat böyle bir rivayetle karşılaşılmamıştır. Ancak İbn Hacer ise Fethü'l Bârî' de bahsetmiş olduğu rivayetin matbu olan nüshada bulunmayışı, İbn İshak'ın el-Meğazi diye meşhur olan Sîretü İbn İshâk adlı eserinin farklı nüshalarından kaynaklandığı söylenilebilir. Bu kanıyı destekleyecek mahiyette bilgiler İbn İshak'ın Sîretü İbn İshâk'ını tahkik eden Muhammed Hamidullah'ın giriş bölümünde bulunmaktadır. Bkz: Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, thk. Muhammed Hamidullah (Mağrib: Ma'hadü'd-Dirâsat, 1976) (muhakkikin mukaddimesi 6).

⁸² en-Neml 27/80.

⁸³ Fâtır 35/22

⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 42/466.

rivayet(ler)i nakledenlere itibar edilmemesi gerektiğini şöyle ifade etmektedir: "Her kim size Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini haber verirse onu tasdik etmeyin! Çünkü Rasûlullah'ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini gördüm."⁸⁵ Bu rivayetin başka bir tarikinde ise: "Her kim sana Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini anlattırsa onu tasdik etme! Çünkü Rasûlullah'a (s.a.s) Kur'ân indirildikten bu yana ayakta bevletmemiştir." dediği rivayet edilmektedir.⁸⁶

Hz. Âişe'nin itirazına sebep olan rivayet ise Ebû Huzeyfe'nin naklettiği "Rasûlullah (s.a.s) bir topluluğun çöplüğüne geldi ve orada ayakta bevletti"⁸⁷ minvalindeki rivayettir. Fakat Hz. Âişe'nin tenkid ettiği ve Rasûlullah'ın (s.a.s) bir fiilini haber veren bu rivayet, Ebû Huzeyfe dışında başka sahâbiler tarafından da nakledilmiş olup, Buhârî ve Müslim başta olmak üzere birçok müellif tarafından da tahrîc edilmiştir. Ayrıca rivayetin sıhhatine dair herhangi bir zayıflığın olmadığı kanaatine de varılmıştır.⁸⁸

Hz. Âişe'nin bu itirazına karşılık Süfyan es-Sevrî'nin (ö. 161/778) "Erkekler bu olayı Hz. Âişe'den daha iyi bilir" diyerek tepki verdiği ve Hz. Âişe'yi tenkid ettiği nakledilmektedir.⁸⁹

Hâkim, Ebû Huzeyfe'nin haberini destekleyecek bir başka rivayet olan "Rasûlullah (s.a.s) dizinin iç tarafında oluşan bir yaradan dolayı ayakta bevletmiştir"⁹⁰ bilgisini nakletmektedir. Hz. Âişe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s) böyle bir fiilde bulunmadığını ifade ettiği rivayetini de veren Hâkim: "Bu hadis, Şeyhân'ın şartlarına göre sahih olmakla birlikte Şeyhân bunu tahrîc etmemiştir. Bana göre bunun sebebi ise Hz. Âişe'den nakledilen bu rivayetin, üzerinde ittifak ettikleri Ebû Huzeyfe'nin hadisine muhalif olduğunu görmeleridir" değerlendirmesinde bulunmuştur.⁹¹

Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair rivayetlerin reddedilmesine karşı çıkanlardan İmam Şafiî'nin şöyle dediği nakledilmektedir: "Araplar, bel ağrısının tedavisi niyetiyle ayakta bevlediyordu. Dolayısıyla muhtemelen Rasûlullah (s.a.s) o sıralar bel ağrısının tedavisi için ayakta bevletmiştir".⁹²

Tahâvî ise ilgili rivayetleri incelerken şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Ebû Huzeyfe'nin 'Rasûlullah (s.a.s) bir topluluğun çöplüğüne geldi ve orada ayakta bevletti.' rivayetini kabul etmek, Âişe'nin 'Her kim sana Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğini anlattırsa onu tasdik etme! Çünkü Rasûlullah'a (s.a.s) Kur'ân indirildikten bu yana ayakta

⁸⁵ İbn Mâce, "Tahâret", 14.

⁸⁶ İshâk b. Râhuye, *el-Müsned*, 3/892; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/495.

⁸⁷ İbn Mâce, "Tahâret", 13; Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî İbn Huzeyme, *Sahîhu İbni Huzeyme*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980), 4/272.

⁸⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 38/282; Buhârî, "Vudû", 62; Müslim, "Tahâret", 73; Tirmizî, "Tahâret", 9; İbn Mâce, "Tahâret", 13.

⁸⁹ İbn Mâce, "Tahâret", 14.

⁹⁰ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/290.

⁹¹ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/295.

⁹² Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkadir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/164.

bevletmemiştir.' rivayetini kabul etmekten daha evladır. Çünkü Âişe'nin bu rivayeti, Rasûlullah'a (s.a.s) necasetten korunma ile ilgili ayet nazil olduktan sonra ve ondaki titizliği gördükten sonra naklettiği bir rivayettir. Ebû Huzeyfe ise bu rivayeti, ayet nazil olduktan sonra Medine'de rivayet etmiştir. Buradan anlaşılıyor ki kişi necasetten emin olabilirse ayakta bevletmesinde bir sakınca yoktur. Ayrıca Âişe'nin Rasûlullah'ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini söylemesi ayakta bevletmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü o sırada Rasûlullah'ın (s.a.s) oturarak bevlettiğini görmüş olabilir. Bundan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) bir vakitte oturarak bevletmesi caiz olduğu gibi başka bir vakitte ayakta bevletmesi de caizdir. Kaldı ki Rasûlullah'tan (s.a.s) ayakta bevletmeyi kerih gördüğüne dair hiçbir şey nakledilmemiştir. Bilakis ashabından birden fazla kişiden Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevlettiğine dair rivayetler nakledilmiştir".⁹³

Sonuç olarak Hz. Âişe, tenkid edip tasdik etmediği Ebû Huzeyfe'nin rivayetinden dolayı tenkidlere maruz kalmıştır. Ebû Huzeyfe'nin nakletmiş olduğu rivayetin ise hatalı olmadığı belirtilmiştir. Kaldı ki aralarında Hz. Ömer, Hz. Ali, Sa'd b. Ubâde (ö. 14/635 [?]), Ebû Hüreyre gibilerinin bulunduğu bir kısım sahâbenin de ayakta bevlettiği nakledilmiştir.⁹⁴

Kanaatimizde de Hz. Âişe, Rasûlullah'ta (s.a.s) hep müşahede ettiği durumdan dolayı Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevledebileceğine dair diğer ihtimali hiç düşünmemiş ve kendi görüşünün haklılığını dile getirmiştir. Ancak Hz. Âişe'nin rivayetini destekleyecek başka bir rivayete rastlanmamaktadır. Anlaşıldığı üzere Rasûlullah'ın (s.a.s) ayakta bevletmesi, onun sürekli yaptığı bir sünnet değil bilakis bir sebebe binaen yaptığı bir fiildir. Bu sebepler arasında dizinin iç tarafında oluşan bir yaradan dolayı⁹⁵, belindeki ağrısının tedavisi amacıyla⁹⁶, kavmin çöplüğüne vardığında müsait bir yer olmadığından zarurî olarak⁹⁷ veya nadir de olsa bir maslahattan dolayı⁹⁸ ayakta bevletmiş olması ihtimalleri bulunmaktadır.

2.7. 'Kedi Hadisi'ne İtirazı Sebebiyle Eleştirilmesi

Hz. Âişe'nin algısına ve kanaatine aykırı geldiğinden dolayı tenkid ettiği ve bundan dolayı eleştirildiği rivayetlerden biri de Ebû Hüreyre'nin naklettiği: ölünceye kadar eziyet edilen kediden dolayı verilecek cezayı anlatan rivayettir.

Kaynaklarda, rivayeti nakledenlerden Alkame'nin (ö. 62/682) şöyle dediği yer almaktadır: "Biz bir gün Hz. Âişe'nin yanındaydık. Derken içeriye Ebû Hüreyre girdi. Hz. Âişe ona, 'Bir kadın, bağlayıp doyurmadığı ve sulamadığı kediden dolayı azap gördü.' diye hadis rivayet eden sen misin?' dedi. Ebû Hüreyre, 'O hadisi ondan (s.a.s) duydum.' dedi. Bunun

⁹³ Tahâvî, *Şerhu me'âni'l-âsâr*, 4/267.

⁹⁴ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, 1/115, 116.

⁹⁵ Hâkim en-Neysâbü'rî, *el-Müstedrek*, 1/290.

⁹⁶ Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ*, 1/164.

⁹⁷ İbn Mâce, "Tahâret", 13.

⁹⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim Birmâvî, *el-Lâmi'u's-sabîh bi-şerhi'l-Câmi's-Sahîh*, thk. Komisyon (Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012), 2/ 310.

üzerine Hz. Âişe 'Sen o kadının kim olduğunu biliyor musun? O kadın, öyle yaparken aynı zamanda kâfir idi. Çünkü mü'min bir kimse Yüce Allah'a, bir kedi yüzünden azap edilmeyecek kadar sevgilidir. Bu nedenle Rasulullah'tan (s.a.s) hadis rivayet ederken nasıl rivayet ettiğine iyi bak!'.⁹⁹

Görüldüğü üzere Hz. Âişe, kediden dolayı insana azap edilemeyeceğini söyledikten sonra azap edilen kadının Müslüman olmadığı için azaba dâçar olduğunu ve Ebû Hüreyre'nin, naklettiği rivayeti iyi belleyemediğini iddia ederek itirazda bulunmaktadır. Ancak Ebû Hüreyre'nin, hadisi iyi belleyemediği iddiasına yönelik bu itiraz karşısında ilgili rivayetlere bütüncül olarak bakıldığında muasır âlimlerden Yûsuf el-Karadâvî'nin de belirttiği gibi, itirazın isabetli olmadığı görülür. Zira Ebû Hüreyre konuyla ilgili rivayetinde tek kalmamıştır.¹⁰⁰ Bilakis konuyla ilgili Câbir b. Abdillâh (ö. 78/697), Esmâ bnt. Ebû Bekir (ö. 73/692), Abdullah b. Amr'dan (ö. 65/684-85) da Ebû Hüreyre'nin rivayetini destekleyen rivayetler nakledilmiş; fakat hiçbir rivayette, azap edilen kadının kâfir olduğu belirtilmemiştir.¹⁰¹

Nitekim Abdullah b. Ömer'den (r.a.) nakledildiğine göre Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Bir kadın, bir kedi yüzünden azaba uğratıldı. Çünkü açlıktan ölünceye kadar kadın onu hapsetti. Bundan dolayı da cehenneme girdi. Allah ona şöyle buyurdu: 'Kediyi hapsettiğinde onu ne doyurdun ne suladın ne de onu serbest bıraktın ki yeryüzündeki haşerelerden yesin!'"¹⁰²

Rivayet ile ilgili Kâdî İyâz'ın 'Kadın, kâfir olduğundan dolayı azap göreceğine hamlolunur' değerlendirmesini isabetli bulmayan Nevevî, hadisteki kadının kafir olduğuna dair herhangi bir işaret olmadığını ifade ederek 'açıkça belirtildiği üzere kadına, kediyi ölünceye kadar ısrarla hapsederek işkence ettiği için azap edildiği; çünkü küçük günahlarda ısrarın onu büyük günah yapacağını belirtmektedir.¹⁰³

Yûsuf el-Karadâvî de konuyla ilgili rivayetleri verdikten sonra şöyle değerlendirme yapmaktadır: "Mü'minlerin annesi Âişe, Ebû Hüreyre'nin hadisini, Rasûlullah'tan (s.a.s) işittiği hadisin metnini iyice belleyemediği zannıyla reddetmiştir. Âişe'nin delili, bir kediden dolayı mü'min bir kimseye azap edilmesini çok görmesidir. Çünkü Allah katında mü'min, konuşmayan bir hayvan yüzünden cehenneme atılmayacak kadar değerlidir. Allah, Âişe'yi bağışlasın! O, burada çok önemli bir şeyden gafil davranmıştır. Zira burada açlıktan ölünceye kadar kediyi hapseden kadının kalbinin donuk olmasına, Allah'ın zayıf yaratıklarına karşı katılgına ve merhamet ışıklarının kalbine girmediğine dair açık bir delil

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 16/424; Süleyman b. Dâvûd Tayâlisî, *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*, thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Turkî (Kâhire: Dâru Hicr, 1999), 4/28; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Tarîhu Esbehân*, thk. Seyyid Kesrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1990), 2/154.

¹⁰⁰ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çev. Bünyamin Erul (İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014), 160.

¹⁰¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/374, 23/261; Buhârî, "Müsâkât", 10; Müslim, "Küsûf", 9.

¹⁰² Buhârî, "Müsâkât", 10; Müslim, "Selâm", 151; Dârimî, "Rikâk", 93.

¹⁰³ Nevevî, *el-Minhâc*, 6/207, 208.

vardır. Cennete ise ancak merhametli olan kimseler girer. Allah ancak merhametli olan kimselere merhamet eder. Eğer o kadın, yerdekilere merhamet etseydi, yüce Allah da ona merhamet ederdi".¹⁰⁴

3. HZ. ÂİŞE'NİN SİYASÎ HAYATINA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Hz. Âişe, Rasûlullah (s.a.s) döneminde siyaset sahnesinde neredeyse hiç görülmemiştir. Ancak kendisinin de rivayet ettiği üzere kura sonucu Rasûlullah (s.a.s) ile bazı seferlere katılmıştır. Yine Rasûlullah (s.a.s) ile Müslüman kadınlar arasında, ailevî meseleler hususunda aracılık yapmıştır.¹⁰⁵ Bunun dışında Rasûlullah (s.a.s) döneminde siyasî olarak aktif rol aldığı söylenilemez.

Rasûlullah'ın (s.a.s) vefatından sonra da ilk iki halife döneminde siyasî hadiselere müdahil olmamıştır. Genel olarak Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer ile münasebeti karşılıklı olumlu bir zeminde devam etmiştir.¹⁰⁶ Ancak Hz. Osman dönemine gelince, diğer bazı sahâbîler gibi o da halifenin bazı icraatlarından rahatsız olmuş ve siyasî bir takım tasarruflarda bulunmuştur. Bu tasarrufları sebebiyle de kendisine tenkidler yöneltilmiştir.

3.1. Halife Hz. Osman'ın Kararlarına Karşı Çıkması Sebebiyle Eleştirilmesi

Hz. Osman'ın, halifelığının ikinci yarısındaki bazı karar ve tasarrufları kendisine karşı ciddi bir muhalefetin oluşmasına neden olmuştur. Hz. Âişe de Hz. Osman'ın bu tasarruflarından dolayı ona karşı oluşan bu muhalefetin başında yer alanlardandır. Hz. Âişe'nin, halifelığının ikinci yarısından sonra, hilafeti boyunca Hz. Osman'a karşı muhalefet cephesinde olduğu görülmektedir.¹⁰⁷

Hz. Âişe'nin, halife Hz. Osman'ın kararlarına karşı açıkça muhalefet ettiği ve karşılığında tenkid aldığına dair nakledilen rivayetlerden biri şöyledir:

Halifeye Kûfe valisini şikâyet edenler aradıklarını Hz. Osman'da bulmayınca Hz. Âişe'nin yanına gelerek durumu anlatırlar. Hz. Âişe: "*Osman hadleri iptal etti ve şahitleri de tehdit etti!*" diye bağırır. Bunun üzerine Hz. Osman da ona hitaben '*Bu işten sana ne! Muhakkak ki sana evinde oturman emredildi'* şeklinde onu tenkid eder. Bu olaydan dolayı bazıları Hz. Âişe'yi haklı bulurken bazıları da 'kadınların bu gibi şeylere karışmaya hakkı yoktur' diyerek Hz. Âişe'yi eleştirmişlerdir.¹⁰⁸

Hz. Âişe'nin Hz. Osman'ın kararlarına müdahil olup ona karşı çıktığı ve bunun sonucunda Hz. Osman tarafından ciddi bir şekilde ikaz edildiğine dair şöyle bir rivayet nakledilmektedir:

¹⁰⁴ Yusuf el-Karadâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, 159-160.

¹⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 41/353; Buhârî, "Şehâdet", 15, "Hibe", 13; Müslim, "Tevbe", 56; İbn Mâce, "Nikâh", 47.

¹⁰⁶ Mustafa Fayda, "Âişe", *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/202.

¹⁰⁷ Harun Reşit Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2020), 132.

¹⁰⁸ Belâzûrî, *Ensâbu'l-eşrâf*, 5/522; Demirel, "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)", 132.

Halife Hz. Osman ile Ammâr b. Yâsir (ö. 37/657) arasında bir meseleden dolayı sürtüşme meydana gelir. Daha sonra halife namaz kıldırmak için mescide girdiğinde Ammâr’ın yanında toplanıp sohbet ettiği bazı sahâbîleri görür ve dağılmaları için biraz sert davranır. Tam namaza başlayacakken Rasûlullah’ın (s.a.s) hücrelerinden “Ey İnsanlar! Dinleyin! Allah’ın emrini terk ettiniz ve O’nun Rasûlüne de muhalefet ettiniz” şeklinde iki kadın sesi yükselir. Çok geçmeden konuşanların Hz. Âişe ve Hz. Hafsa (ö. 45/665 [?]) oldukları anlaşılır. Hz. Osman, namazı tamamladıktan sonra kalabalığa dönerek: “Bu iki fitneci kadın namazda insanları fitneye sokuyorlar. Bunları ya susturursunuz ya da bana söylemesi helal olan bütün kötü lafları onlara söyleyeceğim!” şeklinde ağır konuşur. Halifenin bu sözleri bazı sahâbîleri gücendirir, hatta olay sözlü atışmalar yapmaya kadar varır.¹⁰⁹

Hz. Osman, hilafeti sırasında bazı sahâbenin yaptığı yanlışlar üzerine onlara sert davranma yetkisini kendisinde buluyordu. Ancak bu durum başta Hz. Âişe olmak üzere bazı sahâbîlerin tepkisini de beraberinde getirmiştir. Hz. Osman’ın bazı kararlarının hatalı olduğunu düşünen Hz. Âişe, her fırsatta sert bir şekilde onu eleştirmeye çalışmış; bunun karşısında da Hz. Osman’ın kendisine aynı şekilde tenkidler yöneltmesine sebep olmuştur. Hz. Osman’ın sahâbîlere sert davrandığı haberini alan Hz. Âişe bunu duyunca zaten araları açık olan Hz. Osman’ın insanlara konuştuğu bir sırada gelip elinde bulunan Rasûlullah’ın (s.a.s) gömleğini göstererek “Ey Müslümanlar topluluğu! Bu Rasûlullah’ın (s.a.s) elbisesidir, daha eskimedi; ancak Osman onun sünnetini eskitti” ifadesini kullanır. Bunun üzerine Hz. Osman da “Allah’ım, beni kadınların hilelerinden koru, çünkü onların hileleri büyüktür” diye karşılıkta bulunur.¹¹⁰

Hz. Âişe, kararlarına karşı memnun olmadığı Hz. Osman ile halifeliği boyunca birçok kez karşı karşıya gelmiştir. Hatta kendisinin civar beldelere mektuplar yazarak halkı Hz. Osman’ın hilafetine karşı isyana teşvik ettiği de nakledilmiştir.¹¹¹

Bir başka rivayete göre Hz. Âişe’nin, Mekke’ye gitmek için hazırlıklarını yaptığı sırada Hz. Osman’ın tavsiyelerine sinirlenerek: “Öldürün onu, Allah da onu öldürsün!” diyerek Hz. Osman’a olan tepkisini dile getirdiği de nakledilmiştir.¹¹²

Hemen belirtmek gerekir ki mezhebî saikler de gözeten bazı tarihçilerin eserlerinde sahâbe hakkında sert ithamlar içeren bu ve buna benzer rivayetler karşısında ihtiyatlı

¹⁰⁹ Abdurrazzâk es-San’ânî, *el-Musannef*, 11/354, 355; Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-âliye bi Zevâidi’l-Mesânîdi’s-Semâ’niyye*, thk. Komisyon (yrs: Dâru’l-Âsime, 2000), 16/519; Demirel, “Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)”, 134.

¹¹⁰ Ahmed b. Ebî Ya’kûb b. Ca’fer Ya’kûbî, *Târîhü’l-Ya’kûbî*, thk. Martijn Theodoor Houtsma (Leiden (Hollanda): Matba’atu Brill, 1883), 2/204.

¹¹¹ Ebûbekir b. el-Arâbî el-Mâlikî İbnü’l-Arabî, *el-Avâsım mine’l-kavâsım*, thk. Muhibbuddîn el-Hâtib (Kâhire: Mektebetu’s-Sünne, 1991), 142.

¹¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Amr Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, thk. Tahâ Câbir Feyyâd el-’Alevânî (Beirut: Müessesetü’r-Risâle, 1997), 4/343; Mustafa Günel, *Hz. Ali Dönemi ve İç Siyaset* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2014), 78-81.

olmak gerekmektedir. Özellikle Şîa'ya mensup bazı tarihçilerin kendi mezhep veya fırkalarının çıkarları adına bâtinî yorumlar, tefsirler ve uydurma haberler kullandıkları bilinen bir gerçektir.

3.2. Halife Hz. Ali'ye Muhalefeti Sebebiyle Eleştirilmesi

Hiz. Osman şehit edildikten sonra Müslümanlar arasında kimin yeni halife olacağı hususunda tartışma çıkmıştır. Öteden beri halifelik makamını kendisinin idare edebileceğini düşünen Hz. Ali'nin artık karşısında güçlü bir aday da yoktur.¹¹³ Ancak anlaşıldığı kadarıyla Hz. Ali bu iş için aceleci davranmamış, sahâbeden ileri gelenlerin görüşlerini de almak istemiştir. Bu arada bir grup Müslüman da kendisine gelerek halifelik makamına daha layık başka bir kimsenin olmadığını belirtip halife olmasını ondan istemişlerdir. Medine'de bulunan isyancılar da yeni halifenin kimliği hususunda görüş birliği sağlanmayınca, Medineliler'in seçecekleri halifeye kendilerinin de bağlı olacaklarını bildirmişlerdir. Nihayetinde Hz. Ali, Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra halifelik makamına geçen dördüncü halife olmuştur.¹¹⁴

Bu hadiseler esnasında hac farızasını yerine getirmiş olup Mekke'den Medine'ye doğru yol alan Hz. Âişe, Halife Osman'ın şehit edildiğini, onun yerine Hz. Ali'nin halife olduğunu öğrenince¹¹⁵ "Allah'a yemin olsun ki Osman mazlum olarak öldürüldü. Kesinlikle onun kanını talep edeceğim!" diyerek Mekke'ye geri dönmüştür. Bu sırada orada bulunan Abd b. Ebî Seleme (ö. 83/702), Hz. Âişe'ye hitaben: "Niye böyle diyorsun! Allah'a yemin olsun ki Osman'a ilk karşı gelenlerden birisi sensin. Ayrıca onun büyük hatalara düştüğü için öldürülmesi gerektiğini söylüyordun!" diye karşılık vererek Hz. Âişe'nin bu durumunu bir şiirle tenkid etmiştir. Hz. Âişe'nin ise: "Evet, öyle demiştim. Ancak şimdi o düşüncelerimden vazgeçtim" cevabını verdiği nakledilmiştir.¹¹⁶

Bir başka rivayette ise Hz. Âişe, Hz. Osman'ın ölüm haberini alınca ağlayarak "Osman öldürüldü, Allah rahmet eylesin!" şeklinde üzüntüsünü ifade edip failerini kınamaya başlayınca yanında bulunlardan Ammâr kendisine hitaben: "Daha düne kadar insanları onun aleyhine kışkırtıyordun, şimdi de ona ağlıyorsun!" diyerek Hz. Âişe'nin bu durumu karşısında şaşkınlığını gizleyememiştir.¹¹⁷

Neticede Hz. Âişe, Hz. Osman'ın öldürülmesine karşı çıkanlar ve halifenin intikamını almak isteyenlerle birlikte Müslümanlar arasındaki ihtilafa son vermek maksadıyla

¹¹³ Ebü'l-Hasen İzzeddin Alî b. Muhammed el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arâbî, 1997), 2/570; Ahmet Akbulut, *Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası* (Ankara: Otto Yayınları, 2015), 171.

¹¹⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhü't-Taberî*, nşr. Dâru't-Türâs (Beyrut, 1967), 4/427; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/553-556; Akbulut, *Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası*, 168.

¹¹⁵ et-Taberî, *Târîhü't-Taberî*, 4/444.

¹¹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 2/570; Fahrüddîn er-Râzî, *el-Mahsûl*, 4/365, 4/444.

¹¹⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, thk. Alî Şîrî (Beyrut: Dâru'l-Edvâ', 1990), 1/66.

Basra’ya gitme kararı alır.¹¹⁸ Bu haberi alan Halife Hz. Ali de Basra’ya hareket eder ve yolda Küfeliler’e gönderdiği mektupla Hz. Osman’ın kanını talep edip Basra’ya hareket edenleri şöyle tenkid eder: “Olanları işitin, bilin diye size, Osman’ın başına gelenleri haber veriyorum. İnsanlar onu karalarken ben muhacirden biri olarak onu daha fazla memnun ettim, daha az kırdım, kınadım. Talha ve Zübeyr’in onun hakkındaki en yumuşak teğannîleri bile kabaydı. Âişe’den, ona karşı kızgınlıkta bir aşırılık vardı...”¹¹⁹

3.3. Hz. Ali’ye Muhalefet İçin Basra’ya Gitmesinden Dolayı Eleştirilmesi

Hz. Âişe’nin Basra’ya gitme kararını hatalı bulup, onu bu karardan vazgeçirmek isteyenlerin başında Rasûlullah’ın (s.a.s) zevcelerinden Ümmü Seleme gelmektedir.¹²⁰ Hz. Âişe beraberindekilerle Basra’ya gidecekleri vakit, Ümmü Seleme’nin de kendileriyle beraber Basra’ya gelmesinin gerektiğini söyleyerek onu ikna etmeye çalışınca Ümmü Seleme, Hz. Âişe’nin bu hareketinin yanlış olduğunu bir mektupla şöyle anlatmaya çalışmıştır:

“Muhakkak ki sen Rasûlullah (s.a.s) ile ümmeti arasında özel bir bağsın. Sana emredilen örtüne bağlı kalman, Rasûlullah’ın (s.a.s) saygınlığının bir göstergesi olacaktır. Kaldı ki Kur’ân seni temize çıkartmış olduğu halde (bir daha) onu açma! Oturmakla emrolunduğun evde sessiz sakin otur! Bu Ümmetin arkasında Allah vardır. Zaten Rasûlullah (s.a.s) senin konumunu belirlemiştir. Sana bir sorumluluk vermek isteseydi verirdi. Muhakkak ki dinin direğinde bir yamulma meydana geldiğinde veya bir çatlama oluştuğunda bunun kadınların eliyle düzeltilemeyeceğini biliyorsun. Bilakis kadınların cihadı, gözlerini kapamak ve eteklerini toplamaktır (bu işlerden uzak durmaktır). Rasûlullah (s.a.s) senin bir devenin sırtında çöllerde ve dağ eteklerinde bir pınardan diğerine gittiğini görseydi, ona ne diyecektin? Amacının ne olduğunu Allah biliyor. Ayrıca (yarın ahirette) Rasûlullah’a cevap vereceksin. Allah’ın sana farz kıldığı örtüye leke sürerek Allah ve Rasûlullah’ın örtüye verdikleri değeri terk ettin! Şayet bana, senin arzuladığın şeyleri yerine getirdikten sonra cennete gir denilse, şüphesiz ki üzerime farz kılınmış örtüye leke sürmekten dolayı Allah ile karşılaşmaktan hayâ ederim. Bunun için (benim sana tavsiyem): evini kendine perde kıl ve bunu, O’na kavuşana kadar muhafaza et. Bu hal üzere olduğun müddetçe Allah’a daha çok itaatkâr olursun. Ayrıca evinde oturduğun müddetçe dine daha çok hizmet etmiş olursun. Şayet Rasûlullah’ın (s.a.s) söylediklerini şimdi sana hatırlatmış olsam, yılanın ısırıldığı gibi beni ısırırdın!”¹²¹

¹¹⁸ Fayda, “Âişe”, 2/203.

¹¹⁹ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/86; Şerîf er-Radî, *Nehcü’l-Belâğâ*, thk. Muhammed Abduh (Beirut: Müessesetü’l-Ma’ârif, 1990), 538; Adnan Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2014), 102.

¹²⁰ Ya’kûbî, *Târîhü’l-Ya’kûbî*, 2/209-210; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/76.

¹²¹ Ebû Ömer Şihâbuddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî İbn Abdırabbih, *el-İkdü’l-ferîd*, nşr. Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye (Beirut, 1984), 5/66; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/76; Ya’kûbî, *Târîhü’l-Ya’kûbî*, 2/209-210.

Ümmü Seleme'nin Hz. Âişe'ye gönderdiği bu mektubun tarihî kaynaklarda mevcut olmasının yanında sözlük mahiyetinde yazılan eserlerde de bulunması haberin doğru ve vaki' olabileceğine işaret olsa gerektir.¹²²

Bu haberi destekler mahiyetteki başka bir rivayette ise: Hz. Âişe Basra'ya gitme kararı aldığında Ümmü Seleme bundan haberdar olmuş ve bunu yapmamasını istemiştir. Ayrıca Basra'ya gitmesi durumunda kendisiyle konuşmayacağını belirtmiştir. Ancak Hz. Âişe Basra'ya gidip (savaştan sonra yenilip) Medine'ye döndüğünde Ümmü Seleme'nin ona: "Ey laf anlamayan (kadın)! Sana demedim mi?! Ey laf anlamayan (kadın)! Ben seni uyardım mı?!" diyerek -kendisini azarlayarak-sitemde bulunduğu kaynaklarda yer almaktadır.¹²³

Hız. Âişe ve beraberindekiler Basra'ya doğru ilerlerken Sa'îd b. el-'Âs (ö. 59/679) ve Muğîre b. Şu'be (ö. 50/670) onlarla karşılaşır. Sa'îd ve Muğîre, Hz. Âişe'ye nereye ve niçin gittiğini sorarlar, Hz. Âişe de Hz. Osman'ın kanını talep etmek için Basra'ya gideceklerini bildirir. Bunun üzerine Sa'îd, Hz. Âişe'ye "İşte! Osman'ın katilleri yanındakilerdir." diye cevap verir. Daha sonra aynı soruyu Mervân b. Hakem'e (ö. 65/685) sorarlar Mervân da aynı cevabı verince Sa'îd b. el-'As, Talha (ö. 36/656) ve Zübeyr'e (ö. 36/656) işaret ederek "Osman'ı öldürenler, seninle bulunan şu iki adamdır. Bunlar halifeliği kendileri üstlenmek istemekteler." şeklinde karşılık verir. Daha sonra Muğîre ve Sa'îd'in, insanlara dönmeleri için nasihatte bulunup yanlarından ayrıldıkları nakledilmiştir.¹²⁴

Hız. Âişe, Basra yakınlarına geldiğinde Basra'nın ileri gelenlerinden Zeyd b. Sûhân'a, kendilerine Hz. Osman'ın kanını talep etmede yardım etmesi gerektiğini bildiren bir mektup göndermiştir. Buna karşılık Zeyd de şöyle bir mektupla cevap vermiştir: "... Muhakkak ki senin emrolunduğun husus ile bizim emrolduğumuz husus farklıdır: Sen evinde oturmakla emrolundun, biz ise fitne olmayana dek insanlarla savaşmakla emrolunduk. Ancak (bakıyorum ki) sen emrolunduklarını terk ettiğin gibi bizim de emrolunduklarımızı terk etmemiz için (mektup) yazıyorsun".¹²⁵ Zeyd b. Sûhân böylece Hz. Âişe'nin tavrının hatalı olduğunu ifade ederek onu tenkid etmiştir.

Yine Hz. Âişe'nin Basra'ya gelmekle hata ettiğini düşünen, aralarında Hz. Ali'nin Basra valisi olan Osman b. Huneyf ve Basra eşrafından bazıları; Hz. Âişe'nin yanına gelerek

¹²² Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed Herevî, *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, ts.), 3/880; Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs*, thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979), 2/353.

¹²³ Ebu'l-Hasen Muhammed b. Ali Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 15/447; Ebu'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, thk. Komisyon (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004), 10/91.

¹²⁴ İbn Kuteybe, *el-İmâme ve's-siyâse*, 1/82.

¹²⁵ et-Taberî, *Târîhü't-Taberî*, 4/476, 477; İbn Abdirabbih, *el-'İkdü'l-ferîd*, 5/67.

kendisinin yanlış yolda olduğunu, Allah’ın kendisine emrettiği yerde bulunması gerektiğini söyleyerek bu hareketten vaz geçmesini istemişlerdir.¹²⁶

Netice itibariyle karşı karşıya gelen Hz. Âişe ile Hz. Ali yanlıları arasında çeşitli mektuplaşmalar ve görüşmeler olmuşsa da Müslümanlar arasında kanlı bir çarpışma gerçekleşmiştir. Bu çarpışma, Hz. Âişe’nin devesinin hemen etrafında gerçekleştiği için Cemel Vak’ası diye meşhur olmuştur. Hadise, Hz. Âişe yanlılarının kaybetmesiyle sonuçlanmış; Hz. Âişe ve Mervân b. Hakem esir alınmış, Talha ve Zübeyr ise öldürülmüştür.¹²⁷

Başta Hz. Ali ve Rasûlullah’ın (s.a.s) eşi Ümmü Seleme olmak üzere birçok kişi Hz. Âişe’nin Basra’ya gitmesini ve bunun tabii sonucu olarak meydana gelecek kargaşaya katılmasını istemiyorlardı. Bu durumu, Hz. Âişe’ye gerek sözlü gerekse yazılı olarak (mektuplarla) bildirmişlerdi. İstenmeyen bu çatışma sonrasında Hz. Âişe, Allah’ın emrini çiğnediği ve Rasûlullah’ın emanetine sadık kalamadığı düşüncesiyle bazı sahâbe tarafından tenkide maruz kalmıştır.¹²⁸

3.4. Cemel Vak’ası’ndaki Rolü Sebebiyle Ehl-i Sünnet Dışı Mezheplerin Eleştirileri

Mu’tezile mezhebinin kurucusu Vâsıl b. Atâ (ö. 131/748) ile arkadaşı Amr b. Ubeyd (ö. 144/761); Cemel Vak’ası’na katılmalarından dolayı aralarında Hz. Ali, oğulları Hasan (ö. 49/669) ve Hüseyin (ö. 61/680), İbn Abbâs, Talha, Zübeyr ve Hz. Âişe gibi büyük sahâbîlerin adâletlerinin düştüğünü iddia ederek onları fâsıklıkla itham etmişlerdir. Ayrıca şahitliklerinin de kabul edilemeyeceğini ileri sürmüşlerdir. Bu konuda Vâsıl b. Atâ’nın şöyle dediği nakledilmektedir: “Eğer Ali ve Talha ya da her gruptan iki kişi yanımda şahadet etseler, ben onların ikisinden birisinin fâsık olduğunu bildiğim için şahadetlerini kabul etmem. Çünkü Ali taraftarlarının ve Cemel Savaşına katılan diğer grubun cehennemde ebedî kalacak fâsıklardan olmaları caizdir”. Bu ifadeleriyle Vâsıl, Cemel olayına katılan bütün sahâbenin dolayısıyla da Hz. Âişe’nin adaletinin düştüğünü iddia ederek onları şiddetle eleştirmiştir.¹²⁹ Haricilere göre ise Cemel Vak’ası’nda Hz. Ali’ye karşı savaşanların hepsi kâfir olmuştur. Çünkü Hz. Ali, Cemel Vak’ası’nda isyancılara karşı savaştığı için hak üzeredir.¹³⁰

Şîa ise Hz. Âişe, Talha, Zübeyr, Muaviye, Amr b. el-’As (ö. 43/664) ve bunlar ile beraber olan bütün sahâbîleri, Hz. Ali’den hilafeti gasp etmelerinden dolayı şiddetle tenkide tabi tutarlar. Şîa; sahâbenin çoğunu yalancı, münafık ve mürted saymakla beraber Selmân-ı

¹²⁶ İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/69; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/84-87.

¹²⁷ et-Taberî, *Târîhü't-Taberî*, 4/507-509, 535; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/90, 91, 96, 97; Fayda, “Âişe”, 2/203; Demircan, *Hz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*, 62.

¹²⁸ İbn Abdirabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, 5/65, 69; İbn Kuteybe, *el-İmâme ve’s-siyâse*, 1/76, 84, 87, 98; Ya’kûbî, *Târîhü'l-Ya’kûbî*, 2/209, 210; Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, 15/447; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, 10/91.

¹²⁹ Ebû Mansûr et-Temîmî Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, nşr. Dâru'l-Afâki'l-Cedîde (Beirut, 1977), 100; Osman Güner, *Ebû Hureyre’ye Yönelik Eleştiriler* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2008), 21.

¹³⁰ Abdulkâhir el-Bağdâdî, *el-Fark beyne'l-fırak*, 99.

Fârisî (ö. 43/664), Ammâr b. Yâsir, Ebû Zerr el-Ğîfârî, Mikdâd b. Esved (ö. 33/653), Huzeyfe b. el-Yemân (ö. 36/656), Ebû Eyyub el-Ensârî (ö. 49/669), Ebû Said el-Hudrî gibi belirli sahâbîleri istisna ederek, onların güvenilir olduklarını belirtmiştir.¹³¹

Burada ismi zikredilenlerin dışındaki nerdeyse bütün sahâbîlerin ise Rasûlullah’ın (s.a.s) vefatından sonra irtidat ettiğini iddia etmişlerdir. Dolayısıyla Hz. Âişe ve Hz. Ali’nin Cemel Vak’ası’nda karşı karşıya geldiklerini göz önüne aldığımızda Şîa’nın Hz. Âişe’yi âdil kabul etmesi imkânsız gözükmetedir.¹³² Kaldı ki Şîa’nın, Cemel Vak’ası’na katılan ve Hz. Ali’ye karşı savaşan sahâbîleri küfür, zındıklık, zayıfların en zayıfı vb. sıfatlarla vasıfladıkları da bilinen bir gerçektir.¹³³ Bundan dolayı Şîa mensupları mezheplerini, Hz. Ali taraftarları hariç, sahâbenin rivayetlerini red ve inkâr etmek üzerine bina etmişlerdir.¹³⁴ Bununla beraber Şîa’nın sahâbe arasında en çok tenkid ettikleri isimlerin başında Hz. Âişe’nin geldiği görülmektedir. Esasen bu konu müstakil çalışmaları gerektirmektedir.¹³⁵

4. MÜSTEŞRİKLERİN ELEŞTİRİLERİ

Müsteşrikler veya Oryantalistler olarak adlandırılan batılı doğu bilimci insanların İslam dininin çeşitli alanlarında çalışmalar yaptıkları gibi sahâbîler hakkında da çeşitli araştırmalar yaptıkları bilinmektedir¹³⁶. Ancak bu bilim adamlarının sahâbe hakkındaki çalışmalarına bakıldığında bazı yöntem hatalarının olduğu görülmektedir. Bu yöntem hatalarının başında sahâbe döneminde olan/yaşanan bir olayı kendi yaşadıkları çevreye göre anlamlandırıp değerlendirmeleri gelmektedir¹³⁷. Bunu bilinçli olarak da yaptıkları düşünülebilir.

Müsteşriklerin sahâbe hanımları arasında en fazla ilgilendikleri ve eleştirmeye çalıştıkları ismin Hz. Âişe olduğu söylenebilir. Ancak müsteşrikler tarafından Hz. Âişe’ye yöneltilen eleştirilerin veya iddiaların kaynaklarda delili olmayan bir takım kuruntulardan ibaret bulunduğu anlaşılmaktadır.¹³⁸ Herhangi bir ilmî alt yapısı olmadığı anlaşılan bu iddialardan bazılarında Hz. Âişe, kendi heva hevesi doğrultusunda hadis uydurmuş “çok söz söyleyen, geveze” biri olmasının yanında siyâsî faaliyetlerinden dolayı da “harîs-i câh” yani makam mevki düşkünü, Rasûlullah’tan sonra hilafete babası Ebû Bekir’i getirmek için

¹³¹ Nevzat Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti* (İzmir: Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, 1981), 269.

¹³² İbrahim Kutluay, *İmâmîyye Şîâsî’na Göre Cerh ve Ta’dil* (İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2012), 193; Recep Erkocaaslan, *Hz. Âişe’nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2016), 218.

¹³³ Tevhit Bakan, *Ashabın Adaleti* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993), 121.

¹³⁴ Aşık, *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*, 269.

¹³⁵ Şîa’nın Hz. Âişe’ye karşı tutumu konusu tarafımızca yeni bir çalışmada ele alınması planlanmaktadır.

¹³⁶ Geniş bilg için bkz: Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/428-437.

¹³⁷ Sa’d b. Abdullah b. Sa’d el-Macid, *Mavkifü’l-müsteşrikîn mine’s-sahâbe* (Riyâd: Dâru’l-Fadîle li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2010), 23.

¹³⁸ Mehmet Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 280; Sa’d b. Abdullah b. Sa’d el-Macid, *Mavkifü’l-müsteşrikîn mine’s-sahâbe*, 526.

oyunan oyunların kahramanıdır. Esasen herhangi bir ilmî dayanağı olmayan bu ithamlara ve söylemlere “eleştiri” adı altında ilmî bir görünüm dahi kazandırılmaması gerekmektedir.¹³⁹

SONUÇ

Hiz. Âişe, keskin zekâsı, güzel konuşması, ilme olan merakı, Kur’ân’ı ve Rasûlullah’ı (s.a.s) en iyi şekilde anlama gayreti gibi vasıflarından dolayı İslam tarihinin örnek şahsiyetlerindendir.

Hiz. Âişe, özellikle sünneti sonraki nesillere ulaştırmak için aktarılan rivayetlerde gördüğü hataları büyük bir titizlikle düzeltmeye çalışmıştır. Bu bağlamda onun rivayetlerdeki kusurlardan dolayı sahâbîlere yönelttiği eleştiriler gerek Arap dünyasında gerekse ülkemizde çeşitli ilmî çalışmalara konu olmuştur. Hiz. Âişe, mü'minlerin annesi vasfını taşımasından dolayı Müslümanlar kendisinden gerek ilmî gerekse ictimaî-siyasî konularda fikir ve yardım istemişlerdir. Bu durum ise bazen ister istemez kendisini siyaset meydanında bulmasına sebep olmuştur.

Hiz. Âişe'nin sahâbe dönemindeki ilmî ve siyasî faaliyetlerine bakıldığında birçok isabetli karar verdiği görülmektedir. Hiz. Âişe'nin de -bir beşer olması hasebiyle- gerek ilmî hayatında gerekse siyasî hayatında bir takım hatalı sayılabilecek tutumlar benimsediği ve bundan dolayı bazı eleştirilere muhatap olduğu kaynaklarda yer almaktadır. Hemen belirtmek gerekir ki bir konu veya bir şahıs hakkında yapılan okumalarda sağlıklı bilgi edinmek için bütünlük ilkesi gereğince ilgili konuyu veya şahsı bütün yönleriyle ele almak gerekmektedir.

Bu noktada Hiz. Âişe'nin hatalı sayılabilecek yorumlarının, kararlarının tashihini Rasûlullah (s.a.s) başta olmak üzere akrabaları olan sahâbe tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. Sahâbe sonrası döneme bakıldığında da Hiz. Âişe'nin bazı tasarruflarının hatalı olduğunu belirten İslam âlimlerinin olduğu da görülmektedir. Ancak Hiz. Âişe'nin özellikle siyasî alanda yaşadığı önemli olumsuz hadislere rağmen az veya yumuşak sayılabilecek bir dille eleştirildiği görülmektedir. Bu konularda beklenilenden daha yumuşak şekilde eleştirilmesi kendisinin ümmehâtü'l-mü'minînden olmasından kaynaklandığı söylenilebilir. Zira sahâbe ve sonrası dönemde, mü'minlerin annesi vasfında ve konumundaki bir ismi sert bir şekilde eleştirmek münasip görülmemiştir. Ancak bu ve benzeri hassasiyetlere sahip olmayan Şîa'nın ve müsteşriklerin Hiz. Âişe'ye ilmî gerçekliklerden olabildiğince uzak şekilde ithamlar yönelttikleri görülmektedir.

¹³⁹ Leone Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahit Yalçın (İstanbul: Tanin Matbaası, 1926), 1/75, 125; M Seligshon, “Âişa bnt. Abî Bekr”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1965), 1/229; Geniş bilgi için bkz. Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, 276-28; Erkocaaslan, *Hiz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*, 218.

KAYNAKÇA

- Abdulkâhir el-Bağdâdî, Ebû Mansûr et-Temîmî. *el-Fark beyne'l-firak*. nşr. Dâru'l-Afâki'l-Cedîde. Beyrut, 1977.
- Abdurrazzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' el-Himyerî. *el-Müsannef*. thk. Habîbu'r-Rahmân el-Âzâmî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî. *Müsnedu'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnaûd vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Akbulut, Ahmet. *Sahâbe Dönemi İktidar Kavgası*. Ankara: Otto Yayınları, 2015.
- Âlûsî, Ebû'l Berekât Nu'mân b. Muhammed. *el-Âyâtü'l beyyinât fi 'ademi simâ'i'l-emvât alâ mezhebi'l-hanefiyyeti's-sâdât*. thk. Muhammed Nasiruddîn el-Elbânî. Beyrut: Mektebetü'l-İslamiyye, ts.
- Aşık, Nevzat. *Sahâbe ve Hadis Rivayeti*. İzmir: Akyol Neşriyat ve Matbaacılık, 1981.
- Bakan, Tevhit. *Ashabın Adaleti*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1993.
- Belâzûrî, Ahmed b. Yahyâ. *Ensâbu'l-eşrâf*. thk. Suheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik. *Müsnedü'l-Bezzâr*. thk. Sabri Abdülhâlik eş-Şafîi vd. Medine: Mektebetü'l'Ulûm ve'l Hikem, 2009.
- Birmâvî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Abdiddâim. *el-Lâmi'u's-sabîh bi şerhi'l-Câmi'i's-Sahîh*. thk. Komisyon. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 2012.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmi'u's-Sahîh*. thk. Muhammed Zuheyr b. Nâsırünâsır. Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Bulut, Yücel. "Oryantalizm". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 43/428-437. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Caetani, Leone. *İslam Tarihi*. çev. Hüseyin Cahit Yalçın. İstanbul: Tanin Matbaası, 1926.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah. *Müsnedu'd-Dârimî (el-Ma'rûf bi Süneni'd-Dârimî)*. thk. Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî. Riyâd: Dâru'l-Muğnî, 2000.
- Demircan, Adnan. *Hiz. Ali Dönemi Ehl-i Beyt*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2014.
- Demirel, Harun Reşit. "Hz. Âişe ve Siyaset (Hadis-Haber ve Tarihi Bilgiler Işığında)". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (2020), 123-148.
- Demîrî, Ebu'l-Bekâ Kemâluddîn Muhammed b. Mûsâ. *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*. thk. Komisyon. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 2004.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şuayb el-Arnaûd - Muhammed Kâmil Karabellî. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk. *Tarîhu Esbehân*. thk. Seyyid Kesrevî Hasan. Beyrut: Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, 1990.
- Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, Ahmed b. Ali b. El-Müsenna. *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*. thk. Hüseyin Selîm Esed. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984.
- Efendioğlu, Mehmet. *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.
- Erkocaaslan, Recep. *Hiz. Âişe'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Peygamber Sonrası İslâm Tarihindeki Rolü*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2016.
- Fahrüddîn er-Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Amr. *el-Mahsûl*. thk. Tahâ Câbir Feyyâd el-'Alevânî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- Fayda, Mustafa. "Âişe". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. 2/201-205. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Günal, Mustafa. *Hiz. Ali Dönemi ve İç Siyaset*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

- Güner, Osman. *Ebû Hureyre'ye Yönelik Eleştiriler*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2008.
- Hâkim en-Neysâbü'rî, Ebû Abdillâh Muhammed. *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdulkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed. *el-Garîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Riyâd: Mektebetü Nizâr Mustafâ el-Bâz, ts.
- İbn Abdirabbih, Ebû Ömer Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Endelûsî. *el-İkdü'l-ferîd*. nşr. Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye. Beyrut, 1984.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed el-Absî. *el-Kitâbü'l-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1989.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *el-Metâlibu'l-âliye bi Zevâidi'l-Mesânîdi's-Semâ'niyye*. thk. Komisyon. yrs. Dâru'l-Âsime, 2000.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî. *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz. Beyrut: Dâru'l-Meârife, 1959.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed el-Bustî. *Sahîhu İbn Hibbân*. thk. Şuayb el-Arnâûd. Beyrut: Müesseetü'r-Risâle, 1993.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *Kitâbü't-tevhîd*. thk. Abdulazîz b. İbahim eş-Şevân. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1994.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshâk b. Huzeyme es-Sülemî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu İbni Huzeyme*. thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1980.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr. *Sîretu İbn İshâk*. thk. Muhammed Hamidullah. Mağrib: Ma'hadü'd-Dirâsat, 1976.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr. *er-Rûh fi'l-kelam alâ ervâhi'l-emvât ve'l-ahyâ' bi'd-delaili mine'l-Kitab ve's-Sünne*. nşr. Daru'l Kütübî'l-İlmiyye. Beyrut, 1975.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *el-İmâme ve's-siyâse*. thk. Alî Şîrî. Beyrut: Dâru'l- Edvâ', 1990.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Şuayb el-Arnâûd vd. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî. *Ahvâlül-kubûr*. thk. Âtîf Sabır Şahin. Mısır: Daru'l-Ğaddu'l-Cedîd, 2005.
- İbn Receb el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Zeynüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-Bağdâdî. *Fethü'l-bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Mahmûd b. Şa'bân b. Abdî'l-Maksûd vd. Medine: Mektebetü'l-Ğurebâi'l-Eseriyye, 1996.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed el-Basrî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
- İbn Teymiyye, Ebû'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm el-Harrânî. *Mecmû'u'l-fetâvâ*. thk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım. Medine: Mecme'u'l-Melik Fahd li't-Tibâ'ati'l-Mushafi's-Şerif, 1995.
- İbnü'l-Arabî, Ebûbekir b. el-Arâbî el-Mâlikî. *el-Avâsım mine'l-Kavâsım*. thk. Muhibbüddîn el-Hâtib. Kâhire: Mektebetü's-Sünne, 1991.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzeddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdüsselâm Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arâbî, 1997.
- İbnü'l-Esîr, Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn eş-Şeybânî el-Cezerî. *en-Nihâye fi garîbi'l-hadîs*. thk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, 1979.
- İshâk b. Râhuye. *el-Müsned*. thk. Abdulğafûr el-Belûşî. Medine: Mektebetü'l-Eymâna, 1991.
- Kutluay, İbrahim. *İmâmiyye Şîâsî'na Göre Cerh ve Ta'dil*. İstanbul: Rağbet Yayıncılık, 2012.
- Mâlik b. Enes. *el-Muvattâ*. thk. M. Mustafa el-A'zamî. İmârât: Müessesetü Zâyed b. Sultân, 2004.

- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ali. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuad Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arâbî, trs.
- Nedvî, Süleyman. *Büyük İslam Tarihi Asr-ı Saadet*. çev. Ömer Rıza Doğrul. İstanbul: Eser Neşriyat, 1978.
- Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî. *Kitâbu'l-Müctebâ el-ma'rufu bi's-Süneni's-Suğrâ*. nşr. Dâru't-Te'sîl. thk. Merkezü'l-Bühûs ve Takniyeti'l-Ma'lûmât. Kâhire, 2012.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Minhâc Şerhu Sahîhi Müslim b. el-Haccâc*. nşr. Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyye. Beyrut, 1973.
- Özsoy, Abdulvahap. "Ebû Hureyre'ye Yönelik İksâru'l-Hadis Eleştirisine Farklı Bir Bakış". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41 (2014), 239-255.
- Özsoy, Abdulvahap. *Hadis Tenkidi Sahâbe ve Tâbiûn Dönemi*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2016.
- Râmhürmüzî, Hasen b. Abdurrahmân. *el-Muhaddisü'l-fâsıl beyne'r-râvî ve'l-vâ'î*. thk. Muhammed 'Accâc el-Hatîb. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1984.
- Sa'd b. Abdullah b. Sa'd el-Macid. *Mavkifü'l-müsteşrikîn mine's-sahâbe*. Riyâd: Dâru'l-Fadîle li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2010.
- Seligshon, M. "Âişa bnt. Abî Bekr". *İslam Ansiklopedisi*. 1/229. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1965.
- Süheylî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahman b. Abdillâh. *er-Ravzû'l-ünûf*. thk. Mecdî b. Mansûr b. Seyyid eş-Şurî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Şâdî Fevzî Muhammed Beşkâr. *Hayâtü'l-berzâh fî dav'i'l-kitâb ve's-sünne*. Filistin: Câmi'âtu'n-Necâhi'l-Vatânî, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- Şerîf er-Radî. *Nehcü'l-Belâğâ*. thk. Muhammed Abduh. Beyrut: Müessesetü'l-Ma'ârif, 1990.
- Taberânî, Süleyman b. Ahmed. *el-Mu'cemu'l-evsat*. thk. Abdulmuhsin b. İbrahim el-Huseynî Târik b. Avdillâh. Kâhire: Dâru'l-Haremeyn, 1995.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Târihü't-Taberî*. nşr. Dâru't-Türâs. Beyrut, 1967.
- et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Tehzîbü'l-âsâr*. thk. Mahmut Ahmed Şakir. Kâhire: Matbaatü'l Medenî, ts.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî. *Şerhu me'âni'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî en-Neccâr, Muhammed Seyyid Cadu'l-Hakk. yrs: Alemü'l- Kütüb, 1994.
- Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdî. *Şerhu müşkili'l-âsar*. thk. Şuayb el-Arnaût. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1994.
- Tayâlisî, Süleyman b. Dâvûd. *Müsnedü Ebî Dâvûd et-Tayâlisî*. thk. Muhammed Abdulmuhsin et-Turkî. Kâhire: Dâru Hicr, 1999.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Ya'kûbî, Ahmed b. Ebî Ya'kûb b. Ca'fer. *Târihü'l-Ya'kûbî*. thk. Martijn Theodoor Houtsma. Leiden (Hollanda): Matba'atu Brill, 1883.
- Yusuf el-Karadâvî. *Sünneti Anlamada Yöntem*. çev. Bünyamin Erul. İstanbul: Nida Yayıncılık, 2014.